

Socialiter

Vrienden van het Gymnasium Haganum

Nummer 37
oktober 2021

Socialiter

Vivat, Vivat, Societas

L. Spanjaard, 1912

1. So - cia - li - ter con - cor - di - a nos ha - bet et ha - be - bit Do -
2. Po - ë - tae su - mus, mu - si - ci, ri - di - cu - li, auc - to - res Et
3. Pe - ri - tus prae - ses, ad - mi - nis - trant, scri - ba stu - di - o - sus E -
4. Spe - ra - mus nos fe - li - ci - ter con - sta - re so - cie - ta - tem Per

1. nec cru - de - lis mors om - nes a - mi - cos nos de - le - bit Dum
2. ca - ni - mus ex a - ni - mo pu - el - las et a - mo - res Sed
3. gre - gi - ë, cum temp - tet ra - ro a - li - quis bel - lo - sus So -
4. sem - per om - nia tem - po - ra ad mun - di vas - ti - ta - tem Et

1. um - brae va - nae e - ri - mus in Tar - ta - ro in - a - nil
2. ta - men su - mus ju - ve - nes non ru - des at ur - ba - nil
3. cia - li - tem ut per - tur - bet: sunt co - na - tus va - nil
4. si - mus sem - per hi - la - res et a - la - cres et sa - nil

Vi - vat, Vi - vat, So - cie - tas Gym - na - si - i Ha - ga - nil

Inhoud

Van de praeses	4
Eventjes voorstellen.....	5
Oudste haagse gymnasium 75 jaar onder dak (Svend F. Veldhuijzen)	8
Het oude haganum aan het westeinde (Leo van Heijningen)	22
Herinneringen aan het Haganum in de vijftiger jaren (Gerrit Wolters).....	25
De schoolagenda (Gerrit Wolters)	26
Herinneringen aan het Haganum in de zestiger jaren (Renée Dubois).....	28
Karel heeft echt bestaan (Alexander Münninghoff)	29
Terzinen en spagaten (Theo van Loon)	32
Het geloof in een verkeerd geformuleerde groei (Roefie Hueting)	40
Aan tafel met je docent (Doris Ornstein)	46
De vlag uit! (Jan Derwig)	49
Verhalen (Carla Mandersloot)	50
Babyboomer (Jan van Weeren).....	52
Haganum zomerkamp 1941 – Een oproep	54
Uitslag zoekplaatje Socialiter nr. 36 (Kees van der Vlis).....	56
De mortui	58
Zoekplaatje Socialiter nr. 37	58

Van de praeses

Stein van Trommel (e.e. 2020)

Leve Socialiter! Na een onzekere periode over het bestaansrecht van Socialiter is er een nieuw bestuur aangetreden. Tijd voor een speciaal feestnummer met extra veel artikels! Emma, Bart Jan en ik zijn jullie nieuwe abactis, vicepraeses en praeses. Wij verheugen ons zeer om ons in te zetten voor Socialiter en om er een vereniging van te maken voor jong en oud. De nieuwe bestuursleden stellen zich voor met een leuk artikel waarin zij iets meer over zichzelf vertellen.

In deze feesteditie van 'Socialiter' treft u heel mooie bijdragen van enthousiaste leden. Vanwege het grote aantal bijdragen aan deze editie noem ik drie willekeurige artikelen. Zo is er bijvoorbeeld een artikel over de ontwikkeling van het gebouw van het Haganum, in het artikel 'Het Oudste Haagse Gymnasium 75 jaar onder dak. Op weg naar nieuwbouw' vertelt

Svend F. Veldhuijzen over deze ontwikkeling en daarbij over de verbeterde schoolhygiëne van het Haganum door de jaren heen.

Heeft u met dit moeilijke jaar de drang om even terug te denken aan de jaren vijftig? Dan spreekt het stukje 'De Schoolagenda' van Gerrit Wolters (e.e. 1958) u vast aan. Hierin blikt hij op nostalgische wijze terug naar de verklaring voor zijn lege schoolagenda.

Als laatste wil ik een artikel belichten uit een recente Spectemur Agendo. In 'Aan tafel met je docent' wordt de huidige docent Latijn meneer Berger geïnterviewd door Doris Ornstein (op dit moment leerling van het Haganum). Hierin vertelt hij over zijn ervaringen in de klas, zijn favoriete vakantie en over zijn kind Noor.

Natuurlijk vindt u in deze editie ook het 'zoekplaatje', een foto met bekende en onbekende klasgenoten, waarvoor we uw hulp vragen om de ontbrekende namen in te sturen, een goede gymnastiek voor uw geheugen.

Ook vraag ik uw aandacht voor een ander leuk zoekplaatje. Dit betreft geen foto maar twee films van een zomerkamp van het Haganum uit 1941, die door het Brabants Historisch Informatiecentrum zijn teruggevonden. Roos Hoeben vraagt onze hulp of iemand van ons de maker en/of auteursrechtenhouder van deze films kent, of de namen van mensen die er in voorkomen.

Wie is die persoon die mijn mails beantwoordt? Eventjes voorstellen

Emma van Gijn (e.e. 2021)

Hallo allemaal, zoals jullie misschien wel hebben gezien, staat er sinds kort een andere naam onderaan de e-mails die jullie van de abactis krijgen, namelijk de mijne (Emma van Gijn). Ik neem deze taak over van onze vorige abactis, Jacqueline, die ontzettend veel voor onze vereniging gedaan heeft en eigenlijk mijn werk tot nu toe heel makkelijk heeft gemaakt. Niet alleen heeft zij de hele ledenadministratie op orde gebracht en up to date gehouden, ze heeft deze ook werkelijk op een hele hartelijke wijze overgedragen en staat nog steeds altijd klaar om vragen van deze beginnende abactis te beantwoorden. Dus ik wil graag beginnen met haar ontzettend te bedanken en even de aandacht te vragen voor al het harde werk dat zij op de achtergrond gedaan heeft.

Maar dan nu dus iets over mij. Ik heb eindexamens gedaan in 2020, en alhoewel mijn middelbare schooltijd op een enigszins ongebruikelijke manier werd afgesloten, zonder centraal schriftelijk, zonder eindexamenstunt, zonder examenreis en met maar de helft van mijn jaar in de grote kerk voor de diploma-uitreiking, kijk ik met ontzettend veel goede herinneringen terug op mijn 6 jaar als Haganumleerling. Ik heb daarom ook niet erg lang hoeven twifelen toen Stein, de nieuwe praeses, voorstelde om samen in het bestuur van Socialiter te gaan.

Naast mijn taken als abactis, speel ik in het dagelijks leven altviool in een orkest, naai ik mijn eigen kleding (met wisselend resultaat), bak ik wel eens (ook met wisselend resultaat), maak ik quilts en ben ik zeilinstructeur. Houd ik dan nog tijd over voor iets anders? Hopelijk wel, want ik ga namelijk geneeskunde studeren volgend jaar (hopelijk niet met wisselend resultaat). Verder houd ik van slechte kerstfilms, goede muziek, mijn twee katten en heb ik een hekel aan venkel. Nu weten jullie bijna alles van me, alleen mijn pincode krijgen jullie niet, maar mocht iemand me een fijne verjaardag willen wensen; ik ben elk jaar op 27 oktober jarig.

Eventjes voorstellen

Stein van Trommel (e.e. 2020)

Hi allen! Ik ben Stein van Trommel en ik ben jullie nieuwe praeses voor de komende 3 jaar. Ik ben geslaagd in het examenjaar van 2020 (het 'begin van corona' jaar, weet je nog). Ik studeer Bio-Farmaceutische Wetenschappen (medicijn onderzoek) in Leiden. Mijn vrije tijd besteed ik aan koken, met vrienden afspreken en af en toe een beetje gamen.

Ik verheug mij heel erg om als praeses de vereniging een mooie plaats te maken voor jong en oud. Dit is al begonnen met de aanwas aan nieuwe jonge leden bij Socialiter, die recent zijn geslaagd voor hun examen.

Aan de eettafel kwam op een dag de dringende oproep van Socialiter voor nieuwe bestuursleden ter sprake. Mijn vader, Bart Jan van Trommel (e.e. 1982), mijn beste vriendin, Emma van Gijn (e.e. 2020) en ik hoefden niet lang na te denken om ons op te geven voor het bestuur. Mijn vader als vicepraeses, Emma als abactis en ik als praeses dachten (en denken) dat wij een goede nieuwe aanwinst zouden zijn met een frisse blik.

Het Gymnasium Haganum is in mijn familie sowieso geen onbekende school. Mijn zus, vader, ooms en grootouders hebben allemaal op het Haganum gezeten. Ik heb veel verhalen

gehoord over hoe het vroeger was op het Haganum. Van vuurwerk in de rector z'n kamer afsteken tot drukke feesten in de aula (dat nu het bèta-lab is!).

Ik hoop hiermee een beetje meer over mijzelf te hebben verteld en over mijn motivatie om praeses van Socialiter te zijn.

Eventjes voorstellen

Mijn naam is Bart Jan van Trommel, examenjaar 1982. In het dagelijkse leven ben ik ondernemer in werving & detachering in IT, Finance en HRM met mijn bedrijf Astorium. Ik krijg energie van waterpolo, boksen, hardlopen, koken en muziek mixen.

Ik kom altijd met plezier op het Haganum en heb daar een zeer prettige, geborgen en vormende tijd gehad.

Het Haganum voelt vertrouwd, omdat mijn vader, moeder, broers en beide kinderen ook op het Haganum hebben gezeten.

Daarom vonden mijn zoon Stein en ik (hij is dus 3e generatie van Trommel op het Haganum) het een goede gelegenheid om ons in te zetten voor Socialiter. Stein doet dit in de rol van praeses en ik als vicepraeses.

Het lijkt ons geweldig om Socialiter verder te ontwikkelen als de vereniging waar oud-leerlingen en (oud)-leraren van het Haganum

in contact blijven met elkaar om mooie herinneringen op te halen, verhalen en foto's te delen, elkaar te ontmoeten, en elkaar te helpen met elkaars netwerk en kennis.

Heb je ideeën, leuke dingen die je wilt delen of andere zaken, ik ben bereikbaar via bestuur@socialiter.nl.

Oudste haagse gymnasium 75 jaar onder dak - op weg naar nieuwbouw

Svend F. Veldhuijzen

Dit artikel verscheen eerder in "Gymnasium Haganum 75 jaar onder dak: Jubileumboek 1907-1982".

Inleiding

Den Haag heeft op het gebied van onderwijsvoorzieningen nooit achteraangelopen.

Er zijn zelfs voorbeelden aan te wijzen waarbij gemeente of particulieren experimenteerden met onderwijsvormen die buiten schoolorde of wetten vielen. In 1762 ontstond rond de Latijnse School een kostschool waar de leerlingen in hun buitenschoolse uren nog meer vaardigheden aanleerden. In 1812 was sprake van oprichting van "'s Lands leering huis", een reusachtige onderwijsfabriek naar model van het Lycée te Amiens. In 1838 ontstond het Stedelijk Gymnasium uit de Latijnse School en de Middelbare School voor Wetenschappen en Letteren. Deze laatste school, opgericht in 1831, was te vergelijken met de latere M.U.L.O.-school. In 1909 ontstond het Nederlands Lyceum terwijl de onderwijswet deze schoolvorm niet kende, niet voor niets heette het gedenkboek uit 1959 "Vijftig jaar illegaal". En nu nog noemt een Haagse school zich "Pravo", een term die men vergeefs in de mammoetwet zal zoeken maar die staat voor "practisch algemeen vormend onderwijs".

Al die vooruitstrevendheid hield nog niet in dat de huisvesting van scholen gelijke tred hield met die nieuwe onderwijsgedachten.

Met de schoolhygiëne was het vooral buiten het lager onderwijs nog lang droevig gesteld. Als voorbeeld kozen wij de huisvesting van het eerste Stedelijk Gymnasium, thans Gymnasium Haganum. Er is nauwelijks meer iemand in leven die zich herinnert hoe in de tijd dat de school nog gevestigd was in het Westeinde, de lessen van Aegidius Timmerman werden bedorven door draaiorgelklanken en straatkreten. In 1907 kwam aan die toestand in einde. Vijfzeventig jaar is de school nu gevestigd in het opvallende gebouw aan de Laan van Meerdervoort 57 en al die tijd is aan het pand nauwelijks iets veranderd. Iedere Hagenaar kent het gebouw van buiten en verbastert de naam soms tot "Hanegum". Velen kennen het ook van binnen: al generaties lang worden er door particulieren cursussen gegeven.

Toen het gebouw betrokken werd sprak iemand de wens uit dat "eindelijk een historisch goed gedocumenteerde monographie verschijnen moge van ons Haags gymnasium" ¹⁾. Voor dat boek zijn niet meer dan een paar bouwstenen gereedgekomen. Inmiddels staat het gebouw bijna op de gemeentelijke monumentenlijst. Reden genoeg om de geschiedenis vast te leggen van dit bouwwerk dat jaarlijks toeristen uit de hele wereld trekt, in de veronderstelling dat het het Vredespaleis is.

De school in de 19e eeuw

Het Stedelijk Gymnasium dat in oktober 1838 as eerste in zijn soort de deuren opende was zoals gemeld in samenvoeging van de Latijnse School en een Middelbare school. De wet op het Middelbaar Onderwijs van 1863 maakte de tweede afdeling die het gymnasium had tot Hogere Burgerschool, en al in 1869 was het deze dochter die met 51 leerlingen de moeder met haar 49 leerlingen overvleugelde.

Hoewel de beide opleidingen steeds verder uit elkaar groeiden werden ze in 1865 wel samen gehuisvest in een groot 18e eeuws pand aan het Westeinde 47. De eerste afdeling (H.B.S.) huisde op de eerste etage, de tweede afdeling (het klassieke deel van de school) op de begane grond. Vooral bij de H.B.S.- afdeling bleef het leerlingenaantal groeien. Door ruimtegebrek konden echter geen natuurkundige instrumenten worden aangekocht zodat pas na jaren een echte telephone voor deze lessen kon worden aangeschaft.

Na nog een paar verhuizingen werden H.B.S. en Gymnasium in 1873 van elkaar losgemaakt. De H.B.S. verhuisde naar nieuwbouw aan het Bleyenburg en in januari 1874 betrok het nu van burgerscholieren bevrijde gym opnieuw het pand Westeinde 47.

In 1872 was de cursusduur, die in 1863 tot vier jaar was teruggebracht, weer op vijf gesteld en in 1878 op zes. Een langere schoolduur vroeg nu eenmaal meer ruimte en het grote gebouw kon de groei opvangen, ook toen in 1878 het aantal leerlingen per klas tot 24 werd beperkt.

Het gebouw Westeinde 47

Het is opmerkelijk dat bij vestiging of verplaatsing van een school in deze tijd gebouw en omgeving zelf weinig ter sprake komen. Hooguit wenst men niet in een "mindere buurt" te worden gehuisvest, er wordt ook wel geprotesteerd bij ruimtegebrek, maar wensen met betrekking tot bouw en inrichting van in school vindt men nauwelijks.

A.H. Bergink heeft aangetoond dat voor het lager onderwijs gedurende de gehele negentiende eeuw wél maatregelen op het gebied van schoolhygiëne genomen werden. Immers: waken over de gezondheid van kinderen zou de oplossing van de "sociale quaestie" bevorderen ²⁾. Ook al werden in 1883 bij K.B. regels voor bouw en inrichting van lokalen gegeven en deden gemeentelijke verordeningen dat nog eens over; wie echter eenmaal in een niet als school gebouwd pand zat had aan dat alles weinig. Curatoren van het gymnasium blijken weinig begrip gehad te hebben voor de concurrentie die de nieuwgebouwde H.B.S. het gymnasium zou aandoen. We horen geen harde eisen met betrekking tot toetreding van licht en lucht of een plan tot verbouwing toen het gymnasium het pand Westeinde 47 weer zou betrekken. Het gebouw was oud, had vele beroemde eigenaren gehad, waaronder Hieronymus van Alphen en koning Willem II. Ook was het al van 1827 - 1840 voor het onderwijs in gebruik geweest, nl. voor de Koninklijke Muziekschool. In 1864 was het definitief door de Gemeente 's-Gravenhage gekocht.

Hygiëne van buiten

Toen het gebouw Westeinde 47 in 1874 werd betrokken, was het in verwaarloosde toestand. Datschaadde op zich het onderwijs niet, volgens curatoren, maar leidde wel tot "kleinaching" voor orde en netheid. De lokalen waren hoge vierkante hokken met fraai geornamenteerde plafonds, en sommige hadden een 18e eeuwse houten wandbekleding die nog door een vroegere eigenaar, de houthandelaar Anthonie Terwen, was aangebracht. Alleen: het behang had ernstig geleden, in de vijfde klas keek men tegen vijf soorten tegelijk aan. Voor het overige waren curatoren zelfs wel ingenomen met het gebouw dat "ruim en luchtig" was. In één lokaal echter had men van het begin af aan last van het straatrumoer, en het is of per jaar meer lokalen daarvan de last gaan ondervinden. Het kruispunt Assendelftstraat-Vleerstraat-Westeinde was naar toenmalige begrippen razend druk omdat twee tramlijnen hier kruisten, maar ook omdat het Westeinde de ontsluitingsweg werd van de nieuwe woonwijken voorbij de Loosduinse brug.

Maar, zeiden curatoren, "quod ab initio vitiosum est lapsu temporis non convalescent" (Wat van den beginne af wrak is wordt na verloop van tijd nog niet sterk). De klachten over lawaai werden nu catonisch; in elk jaarverslag werd gejammerd over het gedruis dat vooral werd veroorzaakt door de keien waarmee de straten waren geplaveid. Op marktdagen was lesgeven helemaal onmogelijk. Daarbij kwam een achterbuurman

in de Korte Vleersteeg die regelmatig zijn draaiorgel stemde, maar binnenshuis, zodat de politie hem niets kon maken. In 1881 kreeg het Westeinde riolering en werden de keien door houtbestrating vervangen. Houten blokken hadden ook vroeger al in de straat gelegen. Een verzoek om de straat te asfalteren werd afgewezen. In 1887 al kwamen de keien weer terug. In 1894 kwam de Gemeente aan de klachten tegemoet; de Algemene Politie Verordening kreeg en bepaling dat in de omgeving van het gymnasium stapvoets moest worden gereden. Daartoe werden hoog boven het straatgewoel bordjes met de tekst "stapvoets rijden" aangebracht!

Dat ook de Gemeenteraad nauwelijks inzicht had in de eisen die aan een schoolgebouw waren te stellen bleek uit de vraag, bij de begrotingsbehandeling van 1877 gesteld, of niet óók de muziekschool in het gymnasium kon worden ondergebracht. Kennelijk herinnerde iemand zich dat deze geluidsproducent al eerder in het gebouw was ondergebracht. In 1899 is eindelijk een oplossing voor het lawaai probleem gevonden: de ramen blijven gesloten.

Hygiëne van binnen

In 1875 werd het gebouw aangesloten op de pas tot stand gekomen duinwaterleiding. Er werden latrines bijgebouwd, op verzoek van de rector zó, dat hij er vanuit zijn kramer een oogje op kon houden. Het gebouw werd verlicht door Argand gasbranders. De

ventilatie werd geregeld door het systeem Van Bemmelen en Levoir, een systeem dat nog in 1902 in gebruik was en toen als erg ouderwets beschouwd werd. Bij een contrôle in 1902 werd een koolzuurgemiddelde van 3,5 % in de lokalen aangetroffen ³⁾. De verwarming bestond uit grote kolenkachels die zo sterk uitstraalden dat een deel van het leslokaal in de winter niet te betreden was. De ene docent stookte de kachel hoog op, het volgende lesuur deed zijn opvolger alle kleppen dicht en schoof de ramen open. Tussen de vrieskou en het gloeiende zwarte bakbeest zaten de leerlingen. Voeg daarbij het slechte licht, een ijskoude marmere gang en talloze trapjes waarover lokalen te betreden waren en het is te begrijpen dat de gezondheidsvereniging de Gemeenteraad, die maar geen concurrentie van moderne scholen wilde aanvaarden, influisterde dat ouders werden afgeschrikt door die toestand. De nieuwe H.B.S. aan de Stadhouderslaan was immers veel gezonder! De gezondheidsvereniging, officieel genaamd Vereniging tot verbetering van den gezondheidstoestand te 's-Gravenhage, was een particulier initiatief en streefde ernaar de slechte leefomstandigheden van duizenden te verbeteren door eigen initiatieven of door de Gemeenteraad op haar taak te wijzen.

Het Rijk dat vaak was benaderd voor subsidie voor de school, hield de boot af met de opmerking dat eerst maar eens voor betere huisvesting moest worden gezorgd. De ruimtenood nam in 1897 nog toe toen meisjes werden toegelaten. Meisjes slenteren niet op straat, zij moesten in de pauze binnenblijven

en vanuit de hoge ramen toezien hoe hun mannelijke klasgenoten verse krentenbollen kochten bij bakker Kok of voetbalden op de stoffige binnenplaats. Een oplossing voor de ruimtenood was gauw gevonden: de jassen van de leerlingen bleven voortaan op de gang hangen en het gymnastieklokaal werd verbouwd tot twee lokalen ⁴⁾. In 1900 werd doorgebroken naar het huis naast de school. Daar werden een fietsenstalling en een leslokaal ingericht.

Het bleek moeilijker een gymnasium te stichten dan een H.B.S. Er zou, meende iedereen jarenlang, voor het gymnasium altijd maar één gebouw nodig zijn, en een absolute voorwaarde was dan dat het centraal gelegen was. Een plaats aan de stadsrand zou de school voor ver weg wonende leerlingen - ook al kwamen er steeds meer op de fiets - onaantrekkelijk maken en misschien maken dat de ouders het oog lieten vallen op in H.B.S. in de buurt. Het gemeentebestuur had zó weinig inzicht in de te verwachten ontwikkeling van de stad dat het te lang vasthield aan in plaats in het Centrum. Maar in de binnenstad had de gemeente geen enkel groot terrein in bezit. Alleen in 1891 is een serieuze poging gedaan het probleem op te lossen. De Hogere Krijgsschool zou uit het Noordeinde vertrekken en voor de vrijkomende grond ontwierp rector Rutgers een volledig bouwplan. Een bezwaar ervan was de geheel blinde muur die de paleistuin afsloot. Het plan haalde niet eens de Gemeenteraad. Ter plaatse staat thans het Koninklijk Huisarchief.

Groei van het scholental

De behoefte aan Middelbaar Onderwijs nam in de negentiende eeuw in Den Haag sterker toe dan aan Voorbereidend Hoger. Oorzaak was mogelijk de hoogte van het schoolgeld dat voor de H.B.S. ingevolge de wet niet meer dan f. 60,- mocht bedragen, terwijl het gymnasium f. 100,- vroeg. Het aantal H.B.S.-leerlingen groeide van 83 in 1865 (bijna 10 per 10.000 inwoners) tot 1171 in 1914 (ruim 47 per 10.000 inwoners). Voor het gymnasium zijn deze cijfers 39 en 418 (resp. 4,5 en bijna 14 per 10.000 Hagenaars). De 229 leerlingen die het gymnasium in 1905 telde, pasten gemakkelijk nog in één gebouw, maar niet de 1059 H.B.S.-ers van dat jaar. Toch waren de uitgaven voor de H.B.S. in 1905 relatief lager dan voor het gymnasium, namelijk f. 150.000,- tegenover f. 41.000,-⁵⁾.

De gemeente had vrij spel bij het stichten van een H.B.S., waar nodig werd een nieuw gebouw gezet. Men kocht een stuk grond van een bouwgrondmaatschappij tegen een soms zeer lage prijs: ook voor grondeigenaren was het aantrekkelijk dat kopers zeker waren van onderwijsvoorzieningen. En zo verzeen H.B.S.-en aan de Amalia van Solmsstraat (1898), de Stadhouderslaan (1900), de Waldeck Pyrmontkade (1907-08) en de 3e Van den Boschstraat (1911).

Hoe kwam het nu dat de gemeente zelf zo weinig greep had op de ontwikkeling van de stad? Tot 1902 ontbrak een wettelijke basis aan overheidsingrijpen. De Woningwet van 1901 bracht hierin verandering, vooral door

de mogelijkheid van onteigening te algemenen nutte. Maar in Den Haag hadden de raadsleden mogelijk meer interesse in hun eigen belangen dan in die van de duizenden die toch geen kiesrecht hadden en die niet zelden erbarmelijk gehuisvest waren. Van de in 1901 zittende 38 raadsleden waren er 16 betrokken bij de oprichting van bouwgrondmaatschappijen. Samen hadden deze 16 bijna 10% van het gezamenlijke kapitaal van die maatschappijen in handen⁶⁾. Zij hadden wel de groei van de stad zien aankomen en voor lage prijzen grote stukken land verworven die snel in waarde stegen toen stadsuitleg nodig was. Geen wonder dus dat pogingen van de Gemeente om meer greep te krijgen op de volkshuisvesting vóór 1902 wel moest mislukken.

Vijf van de zeven kiesverenigingen - waaronder niet de S.D.A.P. - die in 1907 meededen aan de gemeenteraadsverkiezingen legden de kandidaten het vuur na aan de schenen met de vraag of zij wel vóór toepassing van de Woningwet waren en of zij financieel betrokken waren bij bouwgrondmaatschappijen in Den Haag en omgeving.

Ouders in actie - de eerste plannen

De regelmatige golfbeweging van klagende curatoren en een daarop sussend College van B. en W. werd in juni 1900 verstoord toen een adres van 133 orders de raadsleden bereikte⁷⁾. Daarin drongen adressanten aan op de bouw van een nieuw gebouw. Curatoren die in deze brandbrief hun eigen jaarverslag opeens uitgebreid geciteerd zagen, waren wellicht verbaasd over dit initiatief, maar in

hun vergaderingen werd het raadsadres niet besproken. De 39-jarige dr. H.J. de Dompierre de Chaufepie, die als nieuw lid tot curatoren was toetreden werd verwelkomd met de opmerking dat de school die hij nu mee ging besturen er nog precies zo uitzag als twintig jaar geleden toen hij haar als leerling verliet. In de raadsvergadering ging het adres rechtstreeks om pre-advies naar B. en W. om daarmee voorgoed onder tafel te verdwijnen. Een paar raadsleden kwamen in de Memorie van toelichting op de gemeentebegroting 1901 nog wat aarzelend op het huisvestingsprobleem terug, maar zij werden opnieuw met een nietszeggend antwoord gesust.

Toch had dit optreden van de ouders effect. Curatoren en rector gingen nu serieus de mogelijkheid van nieuwbouw op de plaats van het oude gebouw bekijken. Rector Th.P.H. van Aalst ontwierp een beknopt programma van eisen en op grond daarvan werd B. en W. verzocht een bouwplan te laten uitwerken. Maar het College dat jarenlang ingeprent was dat het Westeinde door herrie en lage taal van de bevolking ongeschikt was, wees nieuwbouw daar vierkant af.

Kort daarop moesten curatoren in terrein beoordelen aan de Waldeck Pymontkade hoek Elandstraat, een terrein dat pas was vrijgekomen na afbraak van een houtzaagmolen en demping van een balkgat, een vijver die diende om ongezaagd hout op te slaan. Rector en curatoren gaven een ongunstig oordeel vanwege de nabijgelegen asstaal (vuilnisbelt), het verversingskanaal en de gasfabriek: alle drie zouden stank veroorzaken. Ook de lang-

gereektheid was bezwaarlijk. Maar belangrijker waren de argumenten dat het terrein ongunstig lag ten opzichte van de woonplaats van de leerlingen en dat niemand scheen te kunnen vertellen wat de toekomstige verkeersfunctie van de Waldeck Pymontkade en Elandstraat zou zijn. Toen in 1908 op die plaats een H.B.S. werd gebouwd, bleken al die bezwaren niet meer te gelden.

Na een jaar was er nog weinig gebeurd. In September 1901 verzochten curatoren aan B. en W. het terrein aan de Waldeck Pymontkade - ondanks alle eerdere bezwaren - toch op bruikbaarheid te laten onderzoeken. Ondertussen hadden ouders en leerlingen ook niet stil gezeten. Toen het eerste initiatief was doodgelopen richtten 13 van de 21 leraren en 90 van de 200 leerlingen een verzoek aan de invloedrijke Vereeniging tot verbetering van den gezondheidstoestand te 's-Gravenhage om hun klachten op steekhoudendheid te controleren. Een onderzoek volgde en een vernietigend rapport was het resultaat. De raad kreeg het dringende advies nieuwbouw te plegen⁸⁾.

In de raadsvergadering van 25 maart 1902 kwam een derde adres van ouders ter tafel. Tot de ondertekenaars behoorden Jan Ligthart, de Vader van de leerling F. Bordewijk en mr. H. Goeman Borgesius⁹⁾. Een poging van het raadslid H. de Wilde om te voorkomen dat ook dit adres geruisloos zou verdwijnen in de laden van B. en W. mislukte. Zijn motie om het College te dwingen een bouwplan in te dienen vond geen genade bij wethouder dr. J.Th. Mouton: "dat is mij te kras, mijnheer de Voorzitter" riep Mouton uit, en De Wilde trok zijn motie in.

Stroomversnelling

Terwijl twee volledig uitgewerkte ontwerpen voor een gebouw aan de Waldeck Pyrmontkade nog onder curatoren circuleerden, onderzochten B. en W. alweer nieuwe terreinen. In het Noordeinde waar dan het huis van Fagel zou moeten verdwijnen, aan de Tollensstraat en aan de Amsterdamse Veerkade. Een ander terrein dat hoge ogen gooide lag aan de Kortenaerkade, tegenover de Koninklijke Stallen. Terwijl de Kortenaerkade nog door B. en W. en curatoren werd besproken ontstond een stroomversnelling. De Gemeente kreeg van mr. A.E.H. Goekoop, directeur van de bouwgrondmaatschappij Zorgvliet, het aanbod het grote park van die naam aan te kopen. Goekoop, die zelf op kleine schaal met de handel in onroerend goed was begonnen en ook in de Schilderswijk percelen bezat, had als koopman de kansen gegrepen die de Gemeente had later liggen, en was nu een zeer gefortuneerd man. Waarom precies Goekoop het Zorgvlieterrein zo spontaan aan de Gemeente aanbood is niet geheel duidelijk. Enerzijds wellicht oprechte belangstelling voor het welzijn van woonplaats - hij liet doorschemeren het park liever niet in handen van bouwspeculanten te zien - anderzijds waarschijnlijk was het een servituut dat lonende exploitatie tot in 1910 onmogelijk maakte dat hem ertoe bracht het onrendabele terrein af te willen stoten. De directeur van Gemeentewerken I.A. Lindo, een man met grote visie op de ontwikkeling van Den Haag, adviseerde met klem het terrein voor de Gemeente aan toe kopen, anders "... is het park verloren want ook in zijn (d.i. Goekoops, S.E.V.) handen is het allerminst veilig..."¹⁰). De afloop is

bekend. De Gemeenteraad vond het allemaal te duur en liet zich een fraaie buit ontgaan.

Goekoop is duurkoop - een Haagse Carnegie.

Lindo moet boos en teleurgesteld zijn geweest, toen de aankoop van Zorgvliet niet doorging. Direct zocht hij uit zichzelf, zonder een wethouder er in te kennen, contact met Goekoop en vroeg hem of deze bereid was in groot stuk van zijn tuin naast zijn villa aan de Laan van Meerdervoort te verkopen. Goekoop - zelf oud leerling en nog steeds in de ban van de klassieken - bleek daartoe onder voorwaarden bereid en vroeg voor het ruïne 4500 m² grote terrein f. 100.000,--. Ter vergelijking: de rector verdiende toen jaarlijks f. 8.000,--.

Lindo ging enthousiast achter de tekentafel zitten en maakte met zijn bouwkundige Adam Schadee een schetsplan. Pas toen dit gereed was kwam hij er mee in de almachtige Raadscommissie voor Plaatselijke Werken en Eigendommen. Lindo haastte zich op te merken dat de tekening natuurlijk maar een idee was, want natuurlijk moesten eerst curatoren zich over de zaak uitlaten. Die bemoeiden zich - het was algemeen bekend - met ieder detail, maar zie, nu gingen ze wel over één nacht ijs en vonden de aankoop hoogst wenselijk. Rector Van Aalst sputterde nog wat tegen vanwege de langgerekte vorm van het terrein dat schuil ging achter de huizen aan de Laan van Meerdervoort.

Het voorstel tot aankoop stond op de raadsagenda van 3 februari 1903, Goekoop had 1 maart als deadline gesteld. Toen eind januari in de pers bleek dat het oude standpunt van

bouw in het Centrum door de Gemeente was losgelaten bood de N.V. "Algemeene 's-Gravenhaagsche Bouwgrondmaatschappij" (directeur de oud-leerling S.K.D.M. van Lier) prompt een stuk grond aan het Juliana van Stolbergplein te koop aan.

In de raadsvergadering wordt de aanval geopend door mr. E. Edersheim. Dat het centrum verlaten werd was geen probleem, fietsen was gezond. Maar wel moesten nu aanbiedingen van anderen afgewacht worden. Ook de vraagprijs voor de grond stelde hij ter discussie: "Goekoop is duurkoop" was in Den Haag toch een geveleugeld woord. Welke veer zou de Gemeente nu weer uit de staart geplukt worden! Wethouder Mouton verdedigde het voorstel. Volgens hem zag Edersheim het liefst dat Goekoop - met Carnegie as voorbeeld - de grond aan de Gemeente zou schenken. Daarna merkte hij op "dat uit een hygiënisch oogpunt de bouw van in gymnasium daar d.i. aan het Juliana van Stolbergplein zeker minder zou zijn aan te bevelen dan aan de Laan van Meerdervoort op den zandbodem". Een forse uitglijder voor een wethouder, die door anderen nog eens werd opgeblazen met de opmerking dat Mouton eigenlijk had gesproken over een "ongezond gedeelte der gemeente". Zijn opmerking was niet alleen kwalijk voor de ontwikkeling van het Bezuidenhout, want het blies indianenverhalen over malariahaarden achter het Staatsspoorstation nieuw leven in, maar stelde ook het eigen plan van de Gemeente om in die wijk vier scholen te bouwen in in raar daglicht. "Golden voor het lager onderwijs mindere eisen dan voor een gymnasium?", vroeg een krant

zich af¹¹). Uiteindelijk werd het voorstel 14 dagen aangehouden. Maar al op 4 februari lag er een woedend adres van de Algemeene 's-Gravenhaagsche Bouwgrondmaatschappij bij de Raad in de bus, waarin werd aangetoond hoe gunstig het aangeboden terrein eigenlijk wel was ¹²).

Op 17 februari 1903 waren al zeven terreinen aangeboden waarvan drie door de Haagsche Bouwgrondmaatschappij "Duinoord". Eén daarvan, een vierkant tussen Obrechtstraat, 1e Schuytstraat en Waldeck Pymontkade was zelfs al helemaal ingevuld met een ontwerp voor een school in twee verdiepingen.

In de volgende raadsvergadering was het weer Edersheim die tegen het voorstel streed. Een motie van zijn kant om alle aanbiedingen van grond om pre-advies naar B. en W. te zenden werd aangenomen. Aan het adres van de "Algemeene" werd geen aandacht meer geschonken. Kort voor de deadline kwam het voorstel op 26 februari 1903 opnieuw in de vergadering. De andere terreinen waren gewogen en te licht bevonden. Het voorstel kwam nu gauw in stemming en werd met 22 tegen 13 stemmen verworpen.

Toen gebeurde het. Wethouder mr. J.G.S. Bevers verzocht het woord en las onder doodse stilte een brief van Goekoop voor. In die brief stond dat hij - ongeacht de uitslag van de stemming - het terrein aan de Gemeente schonk voor de bouw van een gymnasium.

Grote verwarring in de raad over deze daad. Goekoop had Carnegie nagevolgd. Direct werd over aanvaarding gestemd. De uitslag was nu 29 vóór en 6 tegen. Zelfs Edersheim stemde

voor, anderen bleven principieel tegen. J.H. Warneke smeedde het ijzer toen het heel was en vroeg om een royaler uitgevoerd gebouw.

De oorspronkelijke formulering van de schenking werd iets gewijzigd, waarmee werd bereikt dat de Gemeente niet ten eeuwigden dage het terrein uitsluitend voor een gymnasium zou mogen gebruiken. De school zou als type eens kunnen verdwijnen!

Vorbereiding 1903 - 1905

Verwerving van de grond betekende nog niet dat direct gebouwd ging worden. Pas eind September 1903 vroegen B. en W. aan curatoren een programma van eisen. Twee maanden later was dat gereed. Hoe weinig men deze kunst verstond blijkt uit het feit dat wethouder dr. J.Th. Mouton - zelf chemicus - aanwijzingen moest geven over plaats en inrichting van het scheikundelokaal.

Vervolgens begon de Dienst der Gemeentewerken in de persoon van bouwkundige Adam Schadee voorontwerpen te maken. In de loop van 1904 werden deze door B. en W. voortdurend bijgesteld, maar geen enkele versie kon genade vinden. Geen van die ontwerpen is teruggevonden, jammer, omdat nu niet valt aan te tonen dat het programma van eisen al tekennend werd opgesteld.

De oorspronkelijke raming van bouwkosten van f. 208.000,- was bij het 21e plan al gestegen tot f. 292.000,- en nog was het niet goed, niet groots genoeg. Want indrukwekkend moest het worden, de Gemeenteraad had toch al opgemerkt dat in Den Haag zo weinig gemeentegebouwen echt monumentaal waren.

De winst van een ton moest en zou in Steen en stijl Worden omgezet. Gemeentewerken mocht wel voor acht ton het oude raadhuis aan de Groenmarkt restaureren en uitbreiden maar kon geen gebouw ontwerpen van het gehalte dat B. en W. en curatoren voor ogen stond.

Zonder de raad er in te kennen schakelden B. en W. in 1904 de Rijksbouwmeester J. van Lokhorst in. Eerst alleen voor de gevelontwerpen, later voor het gehele plan. Van Lokhorst woonde in het Westeinde, een paar huizen van de oude school af en was vader van een oud-leerling. Reeds in September 1904 had hij een schetsplan gereed dat door curatoren werd geaccepteerd. Eindelijk nieuws dus over de bouwplannen! Het lange stilzwijgen van de Gemeente had er namelijk toe geleid dat in september 1904 ook een brandbrief van 62 ouders de Gemeenteraad bereikte: binnen een jaar must de nieuwbouw er nu staan!!!

Bouw 1905 - 1907

Op 3 april 1905 stelde de Gemeenteraad een bedrag van f. 353.700.000,- (sic.) beschikbaar voor bouw en inrichting van de school. Daarvan werden meubels gekocht bij Pander en kreeg de architect zijn honorarium, overigens een fractie van waar hij, gezien de bouwsom, recht op had. De raad vond het ontwerp even mooi als duur, zelfs ging een stem op de toren maar te laten vervallen. Ter verdediging van het voorstel wordt gewezen op de grote inhoud (28244 m³) die vooral de prijs had bepaald. En wat die toren betrof: die kon uit architectonisch oogpunt als loodlijn niet gemist worden, bovendien kon er altijd

nog een uurwerk op aangebracht worden of de dra- den van de telefoon. In die tijd werd het beeld van Den Haag ontsierd door talloze ijzeren torens waaraan telefoondraden bungelden. Ondanks alle bezwaren die bleven vond de Gemeenteraad toch het gebouw der Residentie waardig.

Naar bestek van Gemeentewerken werd de bouw op 18 mei 1905 aanbesteed en voor f. 268.200,- gegund aan de firma's K.J. Kalt te Heerenveen en F. Kalt te Groningen. Hun inschrijving lag f. 53.000,- (16%) lager dan die van de hoogste inschrijver 13).

Halverwege de bouw overleed Van Lokhorst, waarna zijn assistent en opvolger J.A. Vrijman het opzicht overnam. Tijdens de bouw werd gestaakt. Metselaars en opperlieden brachten werkwillenden in november 1905 in optocht naar huis. Geen wonder - zeggen wij nu - als wij lezen dat een metselaar op een uurloon van een kwartje stond , terwijl de Friese geglazuurde tegels f. 8,50 per m2 inkoop kostten.

Na een kleine twee jaar bouwen was het schoolgebouw gereed, het eerste dat de instelling in alle eeuwen van het bestaan zou betrekken terwijl het nog nieuw was. Zaterdag 29 juni 1907 werden de laatste lessen aan het Westeinde gegeven en op 2 September daaraanvolgend werd de cursus plechtig geopend met toespraken, een inwijdingslied en optredens van het schoolorkest. Een ongenode gast, een oud-Indisch officier, verstoorde de plechtigheid door tijdens de rede van de burgemeester luidkeels te praten en dubbeltjes onder de genodigden uit te delen. Al het toen gesprokene werd in een gedenkboekje gebundeld 14). De Heer

Goekoop bood de reeds toegezegde geschenken aan, afgietsels van klassieke beelden. De aula was min of meer speciaal gebouwd om deze schenking in onder te brengen. Ook oud-leerlingen en het Schillercomité, dat onder leiding stond van leraar dr. E.F. Kossman, boden beelden aan. De meeste daarvan staan nog ter plaatse, een enkele is door een koffieautomaat verdrongen.

De opening werd op 3 September 1907 besloten met een groot bal in de Dierentuin. Dr. C.A.A.J. Greebe, de leraar die gewoon was alle eerste klassers de toren te laten beklimmen om ze een panorama van Den Haag te tonen - er was nog nauwelijks hoogbouw - hield een feestrede. Mevrouw Barnouw, echtgenote van de later in Amerika en Nederland zo bekend geworden hoogleraar en letterkundige, zong een offerlied in de inwijdingsallegorie .

Op 1 mei 1908 bezocht Koningin-Moeder Emma het gebouw. Net als in het Westeinde stonden de lokalen ook voor niet-gymnasiasten open. In 1908 hield leraar dr. H. Cannegieter Tz. met de arts D. Snoeck Henkemans in de school een lezing voor het "Comité ter bevordering van rein leven in de studentenwereld" 15), maar toen de Rein Leven beweging in 1911 de aula wilde gebruiken voor een "jongensvergadering" werd dit geweigerd. Een jongensvergadering was seksuele voorlichting in groepsverband.

In 1925 toonde de weduwe Goekoop zich bereid een verbouwing en uitbreiding van de aula te betalen opdat deze zou gaan voldoen aan de eisen die het gymnasiaal verenigingsleven stelde. Dat anderen groepen de school gebruikten was haar een gruwel, het

waren toch maar "oiseaux de passage". Het voorstel van B. en W. om de aanbidding van mevrouw met bijzondere dank te aanvaarden werd door de raad verworpen, tot Grote vreugde van huurders als Volksuniversiteit ¹⁶).

In 1916 had de school 467 leerlingen, een aantal dat nooit meer hoger is geweest, maar dat wel oorzaak was van de stichting van een tweede gemeentelijk gymnasium. Dat begon in 1917 van onder af in een oude woning aan de Koninginnegracht 23. Daarnaast bestond sinds 1908 het christelijk gymnasium, en dat terwijl nog in 1900 werd uitgegaan van de gedachte dat één school beslist voldoende zou zijn.

Het gebouw werd in 1921 nog uitgebreid met een tekenlokaal en een gymnastieklokaal (gymnastiek was een verplicht vak geworden) en in 1925 werden vier houten noodlokalen bijgebouwd.

In de zomer van 1919 werd een tentoonstelling "Opvoeding van de jeugd boven den leerplichtigen leeftijd" in de school gehouden. Opnieuw bezocht Koningin-Moeder Emma het gebouw, op 17 juli 1919. De Griekse beelden prijkten

daar temidden van palmen, Indische planten en Oosterse tapijten!

Bij het 25-jarig bestaan van het gebouw werd een penning geslagen. Het 40-jarig bestaan werd gevierd met een ééndagstentoonstelling in de leraarskamer. Van Lokhorst Jr. haalde herinneringen op aan zijn Vader alsmede aan de openingsdag in 1907.

Ook oud-leerling dr. Gerrit van der Leeuw hield een feestrede. Het 50-jarig bestaan werd intern gevierd.

De rector als versierder

Een opvallend element in de gevel vormen de versieringen door middel van beeld en tekst. Naar idee van rector Van Aalst werden links en rechts van de toegangspoort Homerus en Archimedes in medaillon afgebeeld, als vertegenwoordigers van beide richtingen taal- en letterkunde enerzijds en wis- en natuurkunde anderzijds.

Boven de toegangspoort - order het tympaan met de Haagse ooievaar - houden twee godinnen een hardstenen plaquette vast die is vervaardigd door beeldhouwer August Alexander uit Den Haag. De door Van Aalst bedachte tekst luidt :

SENATUS POPULUSQUE HAGANUS
 AEDIFICIUM HOC
 UBI IUVENILIS AETAS LIBERALIBUS
 ARTIBUS IMBUERETUR STUDIISQUE
 INCUMBERET QUIBUS AD
 ACADEMICAM
 DOCTRINAM PERCIPIENDAM
 EXCOLERETUR PUBLICE
 EXSTRUENDUM CURAVIT
 A.D.MCMVII ¹⁷)

Hoog daarboven is een Pallasbeeld aangebracht met een tekst die vaak als fout wordt beschouwd, er staat nl.

ΓΑΛΛΑ Σ.

Van Aalst heeft de beeldhouwer echter bezworen Attisch schrift uit een vroegere periode te gebruiken, hoewel niemand daarmee vertrouwd was. "Er zijn dus" – schreef een weekblad - Grieksche letters voor den burgerman en Grieksche letters voor den

heel erg wijze. Zij die dat nu gelezen hebben, weten dat de fout geen fout, maar een kolossale geleerdheid is 18).

De plaquette boven de hoofddeur op het binnenplein was ook in hardsteen, vervaardigd door beeldhouwer F.J. Kuyk. Ook voor deze tekst tekende Van Aalst; een klein vodge paper in het archief van curatoren bewaard, maakt duidelijk hoe hij met de tekst heeft geworsteld.

Het opschrift luidt:

PRAECLARAE ANTIQUAE MENTIS
DOCUMENTA NOVAEQUE
RERUM HOMINUM SERIES NATURAE
ALTISSIMUS ORDO
HIC NOSCENDI TIBI IUVENIIS
TRADUNTUR UT ORBI
ET PATRIAE FIERI POSSIS
COLUMENQUE DECUSQUE ¹⁹⁾

In de voorgevel aan de straat bevinden zich nog twee cartouches in medaillonvorm met de woorden AGE QUID AGIS (doe wat je doet) en DIES DIEM DOCET (de

ene dag leert de andere). In de achtergevel van het hoofdgebouw, bij de "meisjestuin", staat nog HORA RUIT. Dit zijn bestaande spreekwoorden.

Noten

01. Het Vaderland 6.7.1907
02. A.H. Bergink, Schoolhygiëne in Nederland in de negentiende eeuw. Veendam, 1965.
03. Verslag, Zeven- en achtentwintigste, van de Vereeniging tot verbetering van den gezondheidstoestand te 's-Gravenhage (over) 1901 en 1902. 's-Gravenhage, 1903.
04. Het gymnastiekonderwijs, bij het lager onderwijs was sinds 1883 verplicht, werd voor het gymnasium pas in 1921 voorgeschreven.
05. Geschiedkundig overzicht van de kosten van het onderwijs in de gemeente 's-Gravenhage. 's- Gravenhage, 1917 .
06. Leden, De, van den Gemeenteraad en de bouwgrondmaatschappijen. In: De Nieuwe Courant 6.6.1907.
07. Verslag der handelingen van den Gemeenteraad van 's-Gravenhage. 1900, bijlage 329.
08. Verslag der handelingen van den Gemeenteraad van 's-Gravenhage, 1902, bijlage 196.
09. Gemeentearchief 's-Gravenhage. Archief Gemeentesecretarie 1902. agendano. 274 Z
10. Gemeentearchief 's- Gravenhage. Archief Gemeentesecretarie 1902. agendano. 737I.
11. Het Vaderland 12.2.1903.
12. Zijn de terreinen aan en achter het Bezuidenhout ongezond?; uitg. door en voor rekening der Algemeene 's-Gravenhaagsche Bouwgrond-Maatschappij naar aanleiding van de redevan Dr. J.Th. Mouton in de raadszitting van 3 Februari 1903, met statistische tabellen. 's- Gra-venhage gebr. Belinfante, 1903. 53 blz.
13. Gemeentewerken 's-Gravenhage, dienstjaar 1905 bestek nr. 35; Algemeen Nederlandsch advertentieblad van verkooping en ... jrg. 49 nr 20 (20.5.1905). 's-Gravenhage, 1905.
14. Inwijding, De, van het nieuwe gebouw voor het gymnasium te 's-Gravenhage. 's- Gravenhage, 1908.
15. Cannegieter Tz., H. en D. Snoeck Henkemans. Aan onze jonge mannen. Baarn, 1908.
16. Verslag der handelingen van den Gemeenteraad van 's-Gravenhage over 1925, bijlage 271; Spectemur Agendo 4.4.1925. 's- Gravenhage, 1925.
17. Vertaling: Bestuur en Gemeenteraad van Den Haag hebben dit gebouw, opdat hier de jeugdige generatie in de vrije kunsten zou worden ingewijd en zich op studiën zou toeleegen door welke zij moet worden opgeleid tot het ontvangen van academisch onderricht, op kosten van de overheid laten oprichten in het jaar 1907 (vertaling H.C. Albertz).
18. Wereldkroniek 4.5.1907.
19. Vertaling: De getuigenissen van de voortreffelijke geest van de Oudheid en van de moderne tijd, de geschiedenis van de mensheid, de verheven orde van de natuur worden - o, jongeling - jou hier doorgegeven om ze te leren kennen, opdat jij een steunpilaar en een sieraad van de wereld en jouw vaderland kunt worden. (vertaling: drs HL Westrouwen van Meeteren).

Het oude haganum aan het westeinde - Oud-leerling dr. W. Vinkhuijzen vertelt

Leo van Heijningen

Dit artikel verscheen eerder in "Gymnasium Haganum 75 jaar onder dak: Jubileumboek 1907-1982".

De Heer Vinkhuijzen zag het levenslicht in 1887 in Sachsen-Weimar. Zijn vader bekleedde daar de rang van Thesaurier-generaal van Prinses Sophie, dochter van Willem II, Koning der Nederlanden. De familie Vinkhuijzen evenwel heeft altijd nauwe banden met Den Haag onderhouden: grootvader Vinkhuijzen - lijfarts van Koning Willem III - heeft ziekenhuis Bronovo gesticht; hiervoor werd het statige bouwwerk tegenover de huidige Aramco (tegenwoordig een gebouw met appartementen naast het Haganum red.) aan de Laan van Meerdervoort opgetrokken.

De Vader van de heer Vinkhuijzen werd in de jaren negentig benoemd tot Intendant van Sorghvliet; hij verhuisde met zijn gezin naar het Catshuis.

De heer Vinkhuijzen bezocht van 1900 tot 1904 het Gymnasium Haganum: men bedenke dat hij bij de opening van het nieuwe gebouw aan de Laan van Meerdervoort al niet meer op school zat. Om ingewijd te worden in de geheimen der Klassieken moest hij nog gaan naar "het stinkende en vochtige krot" op het Westeinde. Reden om de Heer Vinkhuijzen een bezoek te brengen. Thans vertoeft hij na een afwisselend leven - op zijn zeventiende werd hij officier, reisde de wereld rond als journalist, maakte de Spaanse burgeroorlog van nabij mee als waarnemer van de Volkenbond en behaalde de doctorstitel in de sociale wetenschappen - in huize De Coligny van de Waalse Gemeente te Den Haag.

"Veel heb ik niet te vertellen, hoor. Ik heb maar een paar jaar op het Haganum gezeten. En ach m'n kop is zo oud. Bovendien interesseert me die tijd niet zo. Maar misschien als ik rustig nadenk dat me nog iets te binnen schiet.

Ik herinner me wel nog heel goed de eerste dag op het gymnasium. Het Haganum wilde al een beetje studentikoos doen als enige school in Den Haag kende het een "ontgroening". Toen ik voor het eerst naar school ging, werd ik met mijn klasgenoten opgewacht door de tweede klas. Aan de overkant van het Haganum was de stoep afgeschermd met een ijzeren hek.

We werden gedwongen een buiteling om dat rek te maken, wanneer dan je kont omhoog draaide kreeg je daar een harde klap op. Bij de schooldeur stond de conciërge, hij liet je alleen naar binnen wanneer je je pet afnam; de "nieuweling" moest de school "groeten".

De klaslokalen waren somber en kaal: helemaal geen leuke prenten of gipsen, zoals nu. We zaten met z'n tweeën in een bank. Er werd geschreven met een kroontjespen; als je elkaar wilde pesten gooide je de ander z'n inktkoker om. Het werd dus vaak een kliederboel. Ik heb het altijd vervelend gevonden dat we onze

handen nooit goed konden wassen: in de hele school waren maar twee fonteintjes - noem je dat tegenwoordig nog zo? - met koud water en geen zeep. Ik ging vaak met vuile handen naar huis".

Zaten er al meisjes op school?

"Ja zeker! In de eerste waren er twee in de klas. in de tweede kwamen er zelfs nog twee bij, dat was heel wat voor die tijd. Men zette ze helemaal vooraan neer. Hun lange haar hing los; ik keek daar van achter regen aan: ik heb m'n aandacht niet altijd bij het werk kunnen houden."

Tegenwoordig zitten jongens en meisjes soms naast elkaar.

"Oh ja?!" (de Heer Vinkhuizen kijkt mij met verbazing en - naar ik meen - een lichte vorm van naijver aan).

Hoe gedroeg men zich tegenover hen?

"Nou, ze waren nog wat kinderlijk en onschuldig, hè? Leraren hielden hen soms voor de gek. Daar werd dan hard om gelachen, wat ik nooit zo leuk vond: het was in strijd met een - tja - soort van ridderlijkheid.

Dan had je nog een leraar (*de naam zullen we maar niet noemen red.*) die presteerde het om achter 'n meisje te gaan staan en het dan te betasten. Een vriend van me en ik waren daar woedend over. Niet uit jaloezie, hoor, maar omdat het ongepast was. Op weg naar huis werden de wildste tegenmaatregelen verzonnen; maar ja, Wat kun je als jongen van veertien nou beginnen?"

Welke leraren herinnert U zich nog?

"Zeer prettige herinneringen heb ik aan dr Greebe, leraar Klassieke Talen. Hij heeft mij de liefde voor de Griekse en Romeinse cultuur bijgebracht. In tegenstelling tot andere leraren legde hij minder de nadruk op grammatica, maar behandelde vooral de geschiedenis en de filosofie van de klassieken.

Ergens boven in het gebouw zat dr. Van Bemmelen, leraar natuur- en scheikunde. Een heel knappe man, die later prof is geworden in Leiden. Verder weet ik er geen meer, behalve dan die vreselijke leraar Frans, en Zwitser die Sunier heette. We konden elkaar niet uitstaan: hij noemde mij "die rot-Pruis", terwijl ik notabene in Sachsen Weimar ben geboren, dat helemaal niet tot Pruisen behoort!

Tekenen was facultatief, ik heb me er nooit voor opgegeven."

Heeft U geen les gehad van rector Van Aalst?

"Nee, ik ken hem eigenlijk meer van buiten de school. Hij was dan zeer beminlijk en hulpvaardig: toen ik t.b.c. kreeg, heeft hij mijn verblijf in Zwitserland geregeld. Mogelijk dat ie in de klas heel streng was."

Bestond er al zoiets als een gymnasiastebond?

"Er was helemaal geen verenigingsleven. Omdat ik dat miste heb ik toen in schietclub opgericht. Dankzij mijn Vader mochten we op zaterdagmiddag en zondagochtend de militaire schietbaan op het Hubertusduin (hoek Raamweg en huidige Waalsdorperweg red.) gebruiken. Ik was de voorzitter van het clubje. Maar die vervelende leraar Frans

wilde ook meedoen, hij ging alles bedisselen en nam mij het heft uit handen. Ik heb toen bedankt voor het lidmaatschap. Knuttel (*de latere kunsthistoricus en conservator van het Haags Gemeentemuseum red.*) nam het voorzitterschap over."

U heeft toch ook de schenker van de bouwgrond van het nieuwe gymnasium Adriaan Goekoop gekend?

"Ja zeker, heel goed zelfs. Mijn Vader was met hem bevriend en ik was weer een heel goede vriend van zijn zoon. We gingen vaak met z'n allen wandelen in Sorghvliet. Dat strekte zich toen nog uit vanaf het huidige Promenade Hotel tot aan waar nu het Vredespaleis staat. De Jacob Catslaan en die hele buurt eromheen waren er nog niet.

De oude Goekoop hield ervan mij over vogels te horen praten, hij op zijn beurt vertelde dan weer over de Grieken en de Romeinen. Hij kon

praten en denken in het Grieks: hij citeerde Homerus en ik moest dan bij de volgende wandeling dat citaat herhalen. Hij was bezeten van de klassieke oudheid, reisde veel naar Griekenland en Rome. Leidde daar zelfs enige opgravingen. Hij kon zich enorm opwinden over het modern-Grieks, dat allerlei woorden uit de oudheid had vervangen door nieuwe."

Merkwaardig, dat zou je net verwachten van een grond-exploitant. In die tijd luidde toch het gezegde: 'Goedkoop is duurkoop?'

"Dat sloeg dan meer op zijn compagnon Van der Wall. Die was het prototype zakenman: energiek, hard en voornamelijk geïnteresseerd in winst.

Goekoop was een heel bijzonder en enigszins tegenstrijdig persoon: hoewel een groot zakenman, lag zijn eigenlijke interesse elders. Ik had het gevoel dat hij zich zelfs wat schaamde voor zijn rijkdom. Wellicht dat zijn mogelijke zelfmoord hiermee te maken heeft gehad?"

Herinneringen aan het Haganum in de vijftiger jaren

Gerrit Wolters (e.e. 1958)

Het artikel van Ruud Engelder in nummer 36 maakte bij Gerrit Wolters, die in dezelfde periode als Ruud op het Haganum zat herinneringen los. Hieronder volgt het verhaal van Gerrit. Wij plaatsen ook het artikel "De Schoolagenda", van Gerrit's hand.

Beste redactie,

Met veel genoegen heb ik nummer 36 van Socialiter gelezen. Vooral de dikke bijdrage van Ruud Engelder was een feest der herkenning. Hij beschrijft de periode die ik ook als leerling op het Haganum heb meegemaakt. Hij deed eindexamen in 1959. Mij is het gelukt om het een jaar eerder te halen, hoewel wij tegelijk de school begonnen in 1952. Terugkijkend vind ik het opvallend dat er zoveel leerlingen uit mijn klas terug te vinden zijn in dat eindexamenjaar 1959. Ik hoorde destijds wel eens dat onze school erg moeilijk was. Zo heb ik het ook wel ervaren. Het was een soort afvalrace. Met enige trots kijk ik dan ook terug dat ik de eindstreep zonder kleerscheuren gehaald heb.

Engelers verhaal is natuurlijk zijn ervaring, maar die komt in vele gevallen sterk overeen met de mijne. Misschien kan ik uit die periode nog enkele aanvullingen geven, die ik put uit mijn eigen geheugen.

Zo deed Damsteegt zijn best - hij was toen ook docent spraaktechniek in Leiden - om mijn platte Haagse tongval bij te slijpen. Inderdaad, die hoorde ik toen hij mijn spreekbeurt op zijn opnameapparaat afspeelde. Vooral die Haagse

"o" (klinkend als "au"). Hij zei dan: "Zeg eens boom", terwijl hij zijn lippen mooi tot een rondje tuitte. Verder had hij een hekel aan onze randstedelijke harde "g". Hij vroeg aan één van onze nieuwe klasgenoten, die uit Den Bosch kwam, om zijn zachte "g" te laten horen. Ja, zo moest deze worden uitgesproken.

Tijdens de lessen van De Voogd was het verstandig om "niet in een hypnotische slaap te vallen", zoals Engelder opmerkt, want wat hij vertelde stond niet altijd in het boek. Maar hij kon je daarover tijdens de volgende les naar vragen, hetzij in een mondelinge beurt, hetzij in een schriftelijke overhoring, wat minder een publieke schandpaal was. Het eerste overkwam mij toen hij mij een beurt gaf en mij vroeg hoe de naam was van het stemrecht waarvoor je belasting betaalde (censuskiesrecht). Ik was tijdens de vorige les kennelijk bijna gehypnotiseerd, want ik zei, terwijl ik me niet realiseerde hoe het klonk: "het sensuele kiesrecht", wat natuurlijk de lachlust van een ieder opwekte. Bij een schriftelijke overhoring vroeg hij hoe de bootjes heetten waarover hij de vorige les had gesproken. Je mocht niet achter in de klas kijken, zei hij gekscherend (want daar zat Rob Smakman). De bootjes

werden "smakken" genoemd. Ik had toen niet opgelet, dus keek ik achterin de klas waar een poster van Venetië hing. Ik schreef dus op: "gondel".

Over van Veen, leraar Grieks/Latijn, kon Engeland niet veel vertellen. Nu is mijn ervaring een heel andere. Deze docent had ik in de eerste klas voor Latijn. Rustig van aard, geduldig en goed te volgen. Maar als tijdens de les hem iets ontzettend afleidde, waren die goede eigenschappen ineens verdwenen. Een van de andere leerlingen die regelmatig iets anders zat te doen dan opletten, was deze keer onder zijn bank (de voorste) gekropen om iets te zoeken en ontlokte daarmee een vreselijke woede-uitbarsting bij van Veen. Dit was niet gespeeld en de hele klas keek er in angstige verbijstering

naar. In het jaar daarop maakte onze klas weer zo'n incident mee. In de tweede klas hadden we nog steeds van Veen voor Latijn. Voor Grieks kregen we To. Het verhaal hierover heb ik jaren geleden beschreven en aangeboden aan Socialiter, maar het is, geloof ik, nooit gepubliceerd.

Voor de verkiezingen van de praeses van de BVHG stelde mijn klasgenoot Peter Bruning zich kandidaat. Blijkbaar was hij niet zo populair, want er stond kort daarop, als een graffiti avant la lettre, op een muur van het gebouw in grote letters gekalkt: BRUNING IS EEN KLUNING. Ik weet niet of de dader gepakt is. Bruning werd overigens met meerderheid van stemmen gekozen.

Al met al kijk ik terug op een waardevolle en (meestal) leuke tijd op het Haganum.

De schoolagenda

Gerrit Wolters

Bij een opruiming kwam ik een oude schoolagenda tegen. Het was zo'n langwerpige, blauwe, van Tjeenk Willink, Zwolle, voor het gymnasium. Op de voorkant een artistieke afbeelding van twee piramides met daarachter het Parthenon, daarachter het Colosseum met rugdekking van een enorme Gotische kathedraal en tenslotte een enorme wolkenkrabber, die de langwerpige vorm van deze agenda

geheel rechtvaardigde. Kortom, een cultuurhistorisch verantwoord boekwerk dat je kunt verwachten in de schooltas van een gymnasiast. Ik had er zelf alleen maar een paar concentrische, gekleurde cirkels aan toegevoegd. Ze suggereerden een emissie van straling uit het puntje van de toren van de kathedraal en een hoekpunt van de wolkenkrabber. Het jaartal was 1953-1954. Ik zat in de tweede klas.

Bij het doorkijken blijkt dat er tot 7 december helemaal geen huiswerk of zoiets is ingevuld. Er staan alleen wat tekeningetjes van mijn hand in, meestal voetballers of cartoonachtige poppetjes en meetkundige kladjes. Hoe is dat te verklaren?

In de eerste klas hadden we Latijn van van Veen gehad, zo'n zes of zeven uur per week. Het was een zeer overheersend vak. In de tweede klas hielden we van Veen voor Latijn, vijf uur per week. Nu kregen we er ook Grieks bij, ook vijf uur per week. Dit vak werd onderwezen door Mej. K.A. van ter Toolen, afgekort "To". Zij pompte de verbuigingen en vervoegingen er bij ons letterlijk in. Ik had tijdens dit heiwerk goed zicht op het ritmisch stampen van haar voet op de verhoging waarop zij aan haar leraarstafel zat, want ik zat op de voorste bank, tegen deze tafel aan. Wij werden in die begintijd zo gehersenspoeld in het Grieks, dat sommigen hun Latijn helemaal vergaten en de Latijnse stamtijden "vergrieksten". Op een dag (in oktober?) kreeg een medeleerling voor het bord een beurt bij de Latijnse les. Hij stuntelde en het leek meer op Grieks dan op Latijn. Mijn aandacht verslapte en ook die van mijn buurman. Het was weer eens zover: de "geest van To" was weer zichtbaar in de stuntelaar voor het bord. Mijn buurman vroeg iets over het huiswerk van een ander vak, ik pakte mijn agenda, sloeg hem open en liet het hem zien. Van Veen moet toen al aardig bezig zijn geweest met het beheersen van zijn boosheid over zoveel minachting voor zijn vak, want

op dat moment greep hij mijn agenda (ik zat op de voorste bank), brieste schuimbekkend dat wij ons geheel lieten mangelen door zijn collega To om maar vooral voor háár een zo goed mogelijk cijfer te halen (of woorden van die strekking). Intussen koelde hij zijn woede op mijn agenda die hij aan stukken scheurde en vervolgens stuiptrekkend op de grond wierp. Grote stilte in de klas, die geschrokken wachtte tot de bui was weg getrokken. In het vorige jaar hadden we met zo'n bui voor het eerst te maken gehad, toen een ongeïnteresseerde leerling aanleiding gaf voor een dergelijke woedeaanval van van Veen.

Ik was deze keer de aanleiding, maar zeker niet de oorzaak. In de pauze na deze les zei een meisje uit mijn klas tegen mij dat ik mijn excuses aan van Veen moest aanbieden. Dat heb ik niet gedaan, want ik vond dat misplaatst. Tijdens zijn tirade had hij mij niets kwalijk genomen. Hij ging tekeer tegen de klas en vooral tegen de niet-lifelijk aanwezige boze geest To.

Er zal wel het één en ander besproken zijn in de lerarenvergadering. Wij kregen gewoon weer les en wij zullen toen waarschijnlijk ook wel meer aandacht besteed hebben aan ons Latijn ten koste van het Grieks.

Met Sinterklaas kreeg ik van van Veen een nieuwe agenda, die ik op 7 december in gebruik nam.

Herinneringen aan het Haganum in de zestiger jaren

Renée Dubois (e.e. 1964)

De redactie ontving nog een waardevolle aanvulling op het artikel van Ruud Engelder uit nummer 36 van Socialiter.

Nummer 36 van Socialiter bevat weer veel lezenswaardige zaken. Het verhaal van Ruud Engelder heb ik met belangstelling gelezen, vooral omdat mijn familie, reeds drie generaties docent en/of leerling van het Haganum, op pagina 18 wordt vermeld.

Toch wil het een en ander rechtzetten, voordat er allerlei indianenverhalen rondgaan.

Mijn vader Dr E. van Veen heeft in de oorlogsjaren en daarna tot 1956 klassieke talen en oude geschiedenis gegeven. Mijn moeder was ook docente klassieke talen en mocht helaas na haar huwelijk niet meer lesgeven. Overigens zeer tot haar verdriet. Een ongeluk bracht haar weer voor de klas. Docent Fuchs was een paar maanden (in 1953 of 1954) uitgeschakeld wegens een gebroken been. Mijn moeder had voor haar huwelijk op het Maerlant Lyceum gedoceerd, kennelijk met een goede staat van dienst. Haar werd gevraagd Fuchs te vervangen.

Als voorwaarde stelde mijn moeder een opvangmogelijkheid voor mijn jongste broer Eric. Dat werd de kleuterschool, het witte gebouw aan het einde van de speelplaats van het Haganum.

In die periode is er geen sprake van leraars-kindjes die bij vader of moeder in de klas zaten. Zowel mijn vader als moeder zijn vóór 1956 van het Haganum verdwenen. Wij, Paul, Renée en Eric, hebben pas vanaf 1959 het Haganum bezocht.

In 1959 kwam mijn oudste broer Paul (de vermelding van “Pim van Veen” zegt mij niets) naar het Haganum; hij heeft alleen de zesde klas doorlopen en in 1959 eindexamen gedaan. Uit deze periode moet Ruud Engelder Paul kennen.

Mijn jongste broer Eric (e.e. 1966) en ikzelf (e.e. 1964) hebben wel de volledige zes jaar op het Haganum doorgebracht. Voor ons tweeën (Eric, klarinet; Renée, hobo) was meespelen in het Jeugdorkest o.l.v. Brans een hoogtepunt van onze schooljaren. In onze studententijd hebben we daar de vruchten van geplukt.

In 1971 trouwde ik met Marc Dubois (e.e. 1963); onze dochters Eline (e.e. 1992 en celliste in het Jeugdorkest o.l.v. Joe Raphael) en Muriel (e.e. 1995, klarinetiste) hebben het Haganum doorlopen. In die tijd was er wel sprake van leraars kindjes. Eline en Muriel hebben biologieles van hun vader gehad. Marc heeft

van 1978 tot 2006 aan het Haganum gedoceerd. Samen hebben wij diverse schoolreizen naar Rome begeleid.

Marc en zijn broer Michel (e.e. 1964) zijn inderdaad zonen van Pierre Dubois.

Tot slot: wij wonen niet in Drenthe, maar

in de provincie Gelderland in het plaatsje Azewijn, bij juristen bekend van het “arrest van Azewijn.”

Herinneringen blijken nooit betrouwbaar. Ik raad iedereen aan “de herinnerde soldaat” van Anjet Daanje te lezen. Ik denk uiteraard met bovenstaande het juiste te hebben gezegd....

Karel heeft echt bestaan

Alexander Münninghoff (1944-2020, e.e. 1963)

Om de ongehoorde kracht van de poëzie te illustreren, vertel ik wel eens het verhaal van de joodse landloper die ik in Den Haag ontmoette. De man was uit de Sovjetunie vertrokken naar Israël, daar had hij op het strand een Nederlandse vrouw ontmoet, die nam hem mee naar ons land en daar verviel hij van kwaad tot erger.

Toen ik hem, op verzoek van de gemeentelijke sociale dienst, in zijn krot opzocht lag hij eenzaam te midden van een onbegrijpelijke hoeveelheid rommel op een matras naar de zoldering te staren. In zijn levensonderhoud voorzag hij door de supermarkten binnen te gaan en mee te nemen wat hij op dat moment nodig had. Hij nam al niet eens meer de moeite om zich het gedrag van een winkeldief op te leggen. Stelen was zijn vorm van communicatie met de wereld om hem heen geworden.

Een gesprek met hem voeren was onmogelijk. Weliswaar gaf hij tekenen dat hij de Russische taal begreep, maar zijn blik bleef strak omhoog gericht en hij volhardde in zijn onbeweeglijke, wrokkige lighouding. Ik was er al na aan toe om de bouwval onverrichterzake te verlaten, toen ik, tijdens de zoveelste sombere stilte, op de grond tussen de rotzooi een boek zag liggen. Nauwelijks had ik aanstalten gemaakt om het op te pakken of de man veerde op: ‘Daar lees ik wel eens in,’ zei hij.

Het was een bundel gedichten van Josif Brodsky.

En al wil ik niet beweren dat hierna meteen het ijs gebroken was, er ontstond wel degelijk iets van een gesprek. Toen Brodsky een jaar later de Nobelprijs voor literatuur kreeg greep ik dankbaar op dit voorval terug om aan te tonen

hoe terecht die toekenning was geweest. Wie erin slaagde om bij een zo apathische outcast nog een gevoelige snaar te treffen had die prijs dubbel en dwars verdiend.

Karel van het Reve heeft voor mij een vergelijkbare rol gespeeld als Brodsky voor die zwerver. Toen ik hem in 1964 voor het eerst in Leiden tegenkwam was ik net aan het verloederen op een manier die jongeren van nu zich niet meer kunnen voorstellen. Op een paar primitieve genoegens na had ik nergens belangstelling voor. Zeker niet voor gedichten. Strikt pro forma had ik me, na een verloren rechten-jaar, als slavist laten registreren, maar ook daar deed ik niets aan. Wat me er, halverwege het jaar, toe bracht om dan wel Karels colleges te gaan bezoeken, weet ik niet meer.

Hij begon met een gedicht van Poesjkin voor te lezen, waarbij hij zich verontschuldigde voor zijn slechte uitspraak. Daarna bespraken we de tekst op een ongedwongen wijze, waarbij de beschouwingen over rijmschema's en metrum kort en begrijpelijk werden gehouden om plaats te maken voor menig smakelijk anekdotisch verhaal. Dat vonden we buitengewoon plezierig van Karel. Als tegenprestatie leerde ik de behandelde gedichten allemaal uit het hoofd.

Na 1968 schijnen zijn studenten tegen deze aanpak opeens bezwaar te hebben aangetekend, maar ik, als 'man van de wereld', zoals Karel me, vanwege mijn veelvuldige zwerftochten,

allengs ging noemen, had er juist erg veel aan. In de havenkroeg in Lissabon levert de kennis van een gedicht van Blok (Ty pomnisj, v nasjej boechtje sonnoj..., "Herinner je je nog, in onze ingeslapen baai...") ten overstaan van een groep sovjetmatrozen meer op dan een correct inzicht in de merites van de doljnik, de fameuze Russische versvoet. Niet dat ik van die ontmoeting in Lissabon later nog enig profijt heb gehad, maar in het leven gaat het toch niet in de laatste plaats om min of meer geslaagde momenten met mensen, hoe kortstondig en, achteraf gezien, futiel ze ook mogen zijn geweest.

Na het kandidaats verliet ik Leiden voorgoed. Ik merkte dat het afscheid van Karel mij nog het meest raakte. Ik miste zijn karakteristieke stemgeluid, de speelse manier waarop hij me in discussies voortdurend op het verkeerde been zette, zonder me nochtans geheel onderuit te willen halen, de behaaglijke sfeer van eenvoud en doorzichtigheid die hij om zich heen wist te scheppen. Ik miste in zekere zin zijn burgerlijkheid, al verbeeldde ik me dat die heel ver van me af stond. Dat juist iemand als Karel, die voor zover mij bekend nooit dronken in een café was aangetroffen en in zijn gedrag niet de indruk wekte door onbeheerste hartstochten geleid te worden, mijn gids in de verheven wereld van de poëzie was geworden, vond ik wel opmerkelijk, maar ik brak er mijn hoofd verder niet over. Weliswaar vermoedde ik in die socialistische spruitjesverhalen uit Betondorp en zijn vermakelijke terzijdes over de voordelen van een oppassende, karige levenswijze

een zorgvuldig gecultiveerd decor. Maar wat daarachter schuilging wist ik niet, want een van Karels eigenschappen was, dat hij omtrent zichzelf een zeer grote terughoudendheid betrachtte, althans, tegenover mij was dat het geval. Maar was dat nu juist niet het kenmerk van de goeroe ?

Zo begon ik hem, op afstand, steeds meer te zien. Uiteraard begon ik hem te idealiseren. In de grote wereld, zo bleek mij al snel, liep er niemand rond zoals hij. Praktisch iedereen die ik tegenkwam was belerend, humorloos en statusbewust. Karel was precies het tegendeel geweest. Kon ik maar terug naar die tijd. Heeft Karel wel echt bestaan ?

Mijn kennis van Karels gedichtenpakket hield ik zorgvuldig bij door ze, als waren het mantra's, steeds maar weer voor mezelf op te zeggen. Je wist immers maar nooit of ze nog eens van pas zouden komen. Of misschien probeerde ik de klanken van mijn eigen jongelingsjaren op deze wijze te bewaren, wie zal het zeggen. In een enkel geval hadden ze een praktische betekenis. Een bepaalde trap nam ik altijd in drie sprongen op het ritme van de eerste regel van Chodasevits' Pered Zerkalom (Voor de Spiegel), en toen ik dat niet meer haalde, wist ik dat ik ouder aan het worden was. Maar veel meer dan dat had ik er niet aan.

Tot die namiddag in 1986, op mijn troosteloze hotelkamer in Moskou. Je hoorde wel verhalen, dat er in het Kremlin bepaalde plannen tot grote hervormingen bestonden, maar veel

merkte je er nog niet van, zeker niet op de staatstelevisie. Die zond op dat moment een scholierenquiz uit, die ik landerig volgde. De jonge bollebozen moesten raden wie de auteurs waren van de gedichten die door een voordrachtskunstenaar werden gedeclameerd. Opeens klonk daar luid en duidelijk: Bessonnitsa.Gomer.Toegije paroesa, "Slapeloosheid. Homerus. Strak gespannen zeilen". Ik sprong op en viel unisono in op de tweede regel: Ja spisok korabljej protsjol do serediny..., "Ik ben in het midden gekomen met mijn lezing van de [lange] lijst schepen [in Homerus]" en zo verder, het hele gedicht door, overstemde ik de vlakke interpretatie van de beroepskracht in de studio, duizelend in een vreemd soort gelukzaligheid.

'Mandelstam! Mandelsta-ham!!' toeterde ik, toen de laatste prachtzin (I s tjazkim grochotom podchodit k izgolovjoe, "en met zwaar geweld komt het [water van de zee] tot het hoofdeind van mijn bed" – als je het goed voordraagt, zoals ik, kun je een geweldige brandingsgolf als slotakkoord oproepen) was verstorven, naar de hulpeloos rondkijkende scholieren op het scherm. Nee, ze wisten het niet.

'Dat konden jullie ook niet weten. En dat is onze schuld,' zei een wat oudere man in de jury.

Buiten begonnen duizend vogels te fluiten. Krakend had het perestrojkawiel zich voor mijn ogen in beweging gezet, en ik had het,

dankzij Karel, eerder in de gaten gehad dan tientallen miljoenen sovjetkijkers.

verre goeroe die me, een kwart eeuw daarvoor, deze regels had aangereikt.

Helaas was er niemand aanwezig om dit moment met me te delen. Maar dat verhinderde me niet om, bevangen door legitieme emoties, staande een dankwoord uit te spreken tot mijn

Dit artikel werd met toestemming van de uitgever overgenomen uit: Uren met Karel van het Reve, Liber Amicorum. Amsterdam: Van Oorscot, 1991, blz. 121-124.

Naschrift: Zoals we weten is, helaas, onder Poetin het politieke tij weer gekeerd in Rusland. De schrijver kon dit op het moment van schrijven natuurlijk nog niet voorzien ...

De Russische citaten zijn in de oorspronkelijke tekst zonder vertaling gelaten.

Joost van Rossum, (e.e. 1967).

Terzinen en spagaten

Theo van Loon, (e.e. 1968)

Het bijgaande artikel heb ik in 2009 geschreven voor de feestbundel bij het afscheid van mijn oud-collega Ad Zuiderent bij Nederlands aan de VU. Het is eerder uitgegeven door de stichting Neerlandistiek VU. Het motto waaraan wij als auteurs moesten voldoen spreekt uit de titel van die bundel Uitgaan op niveau.

Behalve bij Nederlands was ik aangesteld bij de studierichting Vergelijkende Kunstwetenschap, in het dagelijks leven Woord en Beeld genoemd. Mijn artikel geeft iets aan van wat we bij die vergelijking voor ogen hadden. In dit geval is de vergelijking tussen moderne theaterdans en literatuur.

Het woord terzine uit de titel geeft een drieregelige strofenvorm aan. De afkorting BNTL uit de derde regel betekent Bibliografie Nederlandse Taal en Literatuur.

Hoe komt een letterkundige terecht bij de hedendaagse theaterdans? De sfeer van de werkkamer van een literator verschilt nogal van die in een theater; de BNTL is heel andere lectuur dan de Uitkrant. In mijn geval ging de overstap via het tekenen en het fotograferen. Op een najaarsdag in 1999 werd

ik opgebeld. "My name is Patricia Rotondaro. I am a dancer and an artist's model. I've heard that you organize drawing sessions with models. Do you have work for me?" Dit was het begin van een vriendschap die tot op de dag van heden springlevend is. Ze bleek een uitstekend model te zijn. Enkele maanden

later vroeg ze me of ik wilde komen kijken naar een dansvoorstelling waarin ze optrad. Omdat het om een repetitie ging durfde ik te vragen of ik een camera mee mocht nemen. Ze vond de foto's mooi en daarom nodigde ze me uit om ook haar eindexamenwerk aan de Amsterdamse theaterschool te komen fotograferen. Zo is de samenwerking tussen de afdeling van die school waarvan ze een studente was en mij ontstaan. Die afdeling heet de School voor Nieuwe Dansontwikkeling, de SNDO en is de choreografenopleiding van de Amsterdamse theaterschool. Al heel snel was er iets in mijn werk in mijn werk aldaar aan de orde van een woord en beeldrelatie. Behalve haar eind-choreografie maakte Patricia in die tijd namelijk ook een boekje waarin mijn foto's van dat werkstuk als illustraties zouden dienen. De tekst was tweetalig, Spaans – zij is een Argentijnse- en Engels, de voertaal in die school. Onder de docenten is er maar een enkele Nederlander en van de studenten heeft letterlijk niemand onze nationaliteit. Die komen uit Japan, Israel, Australië, Argentinië, noem maar op. In het genoemde boekje luidde één van de bijschriften: 'encuentro, desencuentro, dualidad, intensidad, intimidad'. Hoe geef je in het Engels de antithetische repetitio weer van 'encuentro, desencuentro'? Op mijn vraag of zij het woord 'desencuentro' zelf had verzonnen was haar antwoord ontkennend. En inderdaad, in het Spaans-Nederlandse woordenboek van Van Dale stond als vertaling: 'mislukte ontmoeting'. Gelukkig pakte ik er ook de Diccionario de la lengua Española van de Spaanse Koninklijke Academie bij. Daar stond: 'Encuentro fallido

o deceptionante'. Omdat de tekst in het Engels vertaald moest worden, ontstond bij mij via het laatste woord een associatie met 'disappointing', en daarmee had ik mijn vertaling: 'appointment, disappointment'. Dat de betekenis van het woord 'encuentro' alleen maar in de buurt komt van die van 'appointment' moest ik maar voor lief nemen. Verder zijn de semantische en etymologische verbanden tussen de woorden 'appointment' en; 'disappointment' raadselachtig, maar dat kwam me goed uit bij zo'n poëtische tekst.

De regel 'encuentro, desencuentro, dualidad, intensidad, intimidad' staat vol met retorische figuren. Het verband tussen de eerste twee woorden heb ik, bij gebrek aan beter, een antithetische repetitio genoemd. De laatste drie woorden zijn, behalve door het dubbelrijm op –idad, verbonden door een ritmisch patroon van klinkers waarvan de tweede de sterkste nadruk heeft. Hiermee is het taalgebruik poëtisch gemarkeerd; er is 'a focus on the message itself' zoals Roman Jakobson het heeft genoemd. De vraag is of er een dergelijk onderscheid bestaat bij bewegingen. Wanneer is een beweging, of een samenstel daarvan, zo bijzonder dat je van een dans kunt spreken? Over deze kwestie heeft de estheticus Monroe Beardsley een discussie gevoerd met de danshistorici Noël Carroll en Sally Banes. Die discussie is opgenomen in de bekende verzamelbundel *Aesthetics*; a critical anthology van Dickie, Sclafanie en Roblin. Beardsley komt aan het eind van zijn betoog tot de volgende formuleringen: "When a motion, or a sequence of motions, does not

generate practical actions, and is intended to give pleasure through perception of rhythmic order, it is dance.” (a.w., 642) en: “If /.../ there is more zest, vigour, fluency, expansiveness, or stateliness than appears necessary for practical purposes, there is an overflow or superfluity of expressiveness to mark it as belonging to its own domain of dance.” (a.w. 643)

Carroll en Banes brengen daar tegenin dat je je een groep landarbeiders kunt voorstellen die op Cuba met een patriottische inzet hun werk op de suikerrietvelden doen. Ze zwaaien hun machetes hoger dan nodig en hun bewegingen vertonen een strak ritme. Toch kunnen deze bewegingen volgens Carroll en Banes slechts in een overdrachtelijke zin dans genoemd worden (zoals het Braziliaanse voetbal vaak een vorm van dans wordt genoemd, TvL). Pas als deze oogstscène geïnstitutionaliseerd wordt en naar het theater wordt overgebracht kan je volgens deze auteurs van echte dans spreken. Zij geven uit de praktijk van het theater een voorbeeld van wat zij re-contextualisering noemen. In het dansstuk *Room Service* van Yvonne Rainer en Charles Ross uit 1963 wordt met een matras gesjouwd om de mooie, doelgerichte bewegingen te laten zien die een weldoortraind lichaam bij zo'n alledaagse klus maakt. “If the dance is performed correctly, there can be no question of superfluity of expression over the requirements of practical purposes, because the *raison d'être* of the piece is to display the practical intelligence of the body in pursuit of a mundane, goal-oriented type of action – moving a mattress.” (a.w. 645-

646) De context, het theater, is voor Carroll en Banes dus beslissend.

Het denkpatroon komt overeen met de ‘ready mades’ zoals die in het tijdschrift *Barbarber* (1958 – 1972; oprichters J. Bernleff, K. Schippers en G. Brands) te zien en te lezen waren: krantenberichten bijvoorbeeld en andere teksten die zonder enige artistieke bedoeling waren geschreven, maar die, buiten de context waarvoor ze bedoeld waren, opeens iets poëtisch kregen. Redbad Fokkema citeert in *Aan de mond van al die rivieren*; een geschiedenis van de Nederlandse poëzie sinds 1945 in dit verband Leo Vroman en de Amerikaanse dichter W.C. Williams. Wiljan van den Akker heeft in ‘A mad hatter’s tupperware party: postmodern tendencies in American and Dutch poetry’ namelijk aangetoond dat de experimenten in *Barbarber* verwant zijn aan die in de Amerikaanse poëzie van na de tweede wereldoorlog.

Vroman: “Ik zou zo graag de poëzie die men deze laatste eeuwen zo zorgvuldig heeft losgeweekt uit het dagelijks leven, schoongepoetst en opgeplakt, terugbrengen tot een ogenblik in de gebeurtenissen van de dag.”

Williams: “I’ve always wanted to fit poetry into the life around us, because I love poetry. I’m not the type of poet who looks only at the rare thing. I want to use the words we speak and to describe the things we see, as far as it can be done /.../ poetry should be brought into the world where we live and not be so recondite, so removed from the people. To bring poetry

out of the clouds and down to earth I still believe is possible.”

In de hedendaagse theaterdans is er evenmin een afgesloten en conventioneel repertoire aan bewegingen. Van de Engelse choreograaf Wayne McGregor was in november 2008 in het Amsterdamse Muziektheater Entity te zien, dat hij in samenwerking met vijf neurowetenschappers en met behulp van een computer heeft gemaakt om te zien welke bewegingen het menselijk lichaam kan maken. Anderzijds is in de hedendaagse experimentele dans de grens tussen dans en mime soms vervaagd.

Op de foto is de oud studente van de SNDO Katy Hernan (Zwitserland) te zien die tijdens een performance wortelsoep kookte. Haar tekst ging over het creëren van iets en over communicatie: hoe bereik je iets bij kinderen en hoe vertel je een mop? Op het toneel was ze gewoon aan het koken, dus ook de schoonheid die dansers kunnen laten zien bij sommige bewegingen als het versjouwten van een matras maakte geen deel uit van deze performance. Deze Katy Hernan kan overigens voortreffelijk dansen; dat heeft ze meermalen laten zien.

Met dit alles is men bij de hedendaagse theaterdans op hetzelfde uitgekomen als bij poëzie het geval is. Er is geen waarneembaar kenmerk dat een tekst tot poëzie maakt of een aantal bewegingen tot dans. Uit de context trekt het publiek van lezers of kijkers de conclusie dat de maker of de schrijver de ambitie heeft gehad dans te maken of poëzie te schrijven. Het cultuursociologische mechanisme om de tekst of de voorstelling te canoniseren heeft normaliter dan al zijn werk gedaan; de tekst is in een poëziebundel opgenomen, het dansstuk wordt in een theater uitgevoerd. Dit gebeurt met alle verschillen die er bestaan tussen gekopieerde en bijeen-geniete blaadjes

papier en een uitgave van een gerenommeerde uitgeverij, en tussen een uitvoering in het Muziektheater en een in een zaaltje dat alleen bij het avantgarde-danspubliek bekend is. Als theaterjournalist of als gewone toeschouwer kan je naar zo'n voorstelling gaan en tot een oordeel komen. Dat oordeel kan heel invloedrijk zijn als je de danscriticus bent van een landelijke krant, of heel bescheiden als je een doorsnee-bezoeker bent. Maar hoe dan ook, je maakt deel uit van het mechanisme dat bepaalt of een kunstenaar wereldroem bereikt of in de vergetelheid wegzinkt.

In de hedendaagse dans vind je langzaam je weg. Vergelijk het met jazz, een andere kunstvorm waarvoor de normen slecht zijn vastgelegd. Het duurt jaren voordat je een eigen, goed gefundeerd oordeel kunt vellen zonder de hulp van critici en andere deskundigen, en vernieuwing kunt onderscheiden van epigonisme. Hoe sterk het oordeel van deskundigen kan afwijken van dat van beginners is deze zomer gebleken bij het dansstuk *Dolby* van Nanine Linning dat deel uitmaakte van het festival *Julidans*. Ik was aanwezig bij de première in een uitverkochte Stadsschouwburg. Na afloop was het applaus ovationeel, maar de recensies in de *Volkskrant* en de *NRC* waren vernietigend. De kritiek van Annette Embrechts van de *Volkskrant* en Ingrid van Frankenhuyzen van de *NRC* was samen te vatten in termen als onsamenhangend en bijeengeraapt.

Embrechts: "De dansers sluipen als viervoeters rond; soms torsen ze iemand even op de schouders of laten ze een collega crowdsurfen

op elkaars handen. Van echte samenwerking is geen sprake. Het is ieder voor zich met rondjes rennen, rollen, snoekduiken en versuft blijven liggen." De kritiek van Van Frankenhuyzen was sterk gericht op de choreografe en daarmee ronduit boosaardig. "Tien jaar lang heeft Nanine Linning als een belofte gegolden, maar de inlossing wordt door haar telkens uitgesteld. /.../ Linning blijkt niets te melden te hebben." Beide recensenten verwijten haar sterk te leunen op de bewegingstaal van het choreografenduo Guy Weizman en Roni Haver, "maar dan half zo riskant." (De twee genoemde choreografen zijn Israëli van Joods-Arabische origine, maar ze werken in Nederland, met Groningen als basis, TvL) En "Net als het duo Guy en Roni laat Linning haar dansers hard vallen en rollen, maar het ziet er braaf en onwennig uit." Het genoemde duo is momenteel de sensatie in de wereld van de Nederlandse hedendaagse dans. Bij hun laatste productie, *Poetic Disasters*, heb ik het meegemaakt dat het publiek dat voor het overgrote deel uit dansers bestond, hen een minutenlange staande ovatie bracht. Dat maak je heel zelden mee. Waar het me hier met betrekking tot *Dolby* om gaat is dat de reactie van mensen die goed zijn ingevoerd in de hedendaagse dans zeer sterk verschilt van de reactie van degenen met minder ervaring op dit gebied. De dansjournalisten zagen veel na-aperij en weinig samenhang, voor de beginnelingen was alles nieuw, origineel en intrigerend. Ik hield mijn hart vast voor de 24 voorstellingen door het gehele land die na die in Amsterdam geboekt waren. Gelukkig viel

het mee. Op 22 oktober heeft Francesca Imoda (Italië) een van de danseressen van Dolby, me gemaild:

“The tour is going well, we are in Utrecht, very small theater (het Kikker theater; het belangrijkste zetstuk van Dolby was het woord ‘ik’, met letters van zo’n zes meter hoog, en dus ongeschikt voor een klein toneel, TvL) definitely too small, makes us a bit frustrated, but the rest is OK. The performing is growing I feel, or at least I’m growing as a performer within it, and we always got very nice reactions from the audience, always standing up and often after the performances people come up to us enthusiastic, especially in those places where dance is not so developed. As I already supposed this is a piece which doesn’t appeal to dance experts probably, for many reasons, but that can move the large public, and makes them feel something.”

Deze mail wordt bevestigd door een enorm positieve reactie in het Leidsch Dagblad van 20 november. “Dans en muziek roepen een roes op waarin je tot het eind ondergedompeld wordt. De voorstelling heeft een prachtige opbouw. met een telkens groeiende en weer luwende intensiteit.” Het lijkt tekenend dat in deze recensie nergens wordt gerefereerd aan bestaande voorstellingen.

Het punt van de rollende bewegingen is interessant. Inderdaad heb ik, behalve het genoemde Dolby, in korte tijd nog twee andere producties gezien waarin over de grond rollen een belangrijk deel van de voorstelling was, te weten Zoo van Gabriella Maiorino (Italië) en Willy Willy van Maaïke van de Westeringh en Mirte Courtens (Nederland).

Francesca Imoda heeft bepaald fel gereageerd op de kritiek dat de rollende bewegingen in Dolby slechts een plagiaat waren van het werk van Guy en Roni.

“The rolls from Zoo (Francesca heeft ook deel uitgemaakt van de cast van dit dansstuk, TvL) are very different in style than those of Club Guy and Roni. /.../ Nowadays, floor work is a large, huge part of contemporary dance, and this clearly involves rolling but rolling is not all the same! Just as standing moves, there can be millions of different vocabularies. In a way some Dolby scenes are much closer to the Guy and Roni vocabulary, that comparison I can accept, but it was not an aware choice. I mean we knew we were going to a close style, with some scenes, but the movements just came from us, as something we had obviously learned and was in our bodies. So that is how we choose to express what we needed to ... not because it was similar, or that we wanted in any way to quote Guy and Roni.

By the way, I love the movement style of Club Guy and Roni, I think it is very specific and articulated and awesome to watch and to do as well, but they have not invented it from nothing either. Here I see a risk of tagging those choreographers as the only ones who are doing floor work performances in Holland, but this is not the case obviously. Just think about David Zambrano for instance and many others.”

In Poetic Disasters waren overigens nauwelijks rollende bewegingen te zien, maar wèl een stukje Rumba, Latin American dance dus,

en dat is in de hedendaagse theaterdans zo'n beetje het zwaarst denkbare taboe.

Maaïke van de Westeringh, van wie het dansstuk Willy Willy in augustus te zien is geweest in het Mijzenfestival bij Schermerhorn, Noord-Holland, te zien is geweest, heeft me het volgende geschreven over de rollende bewegingen en over Guy en Roni:

“Ik heb wel eens iets van Guy en Roni gezien in Praag. Ik was onder de indruk. Ik herinner me niet meer duidelijk of daar rollen in zaten, dus nee, daar heb ik dat in ieder geval niet uit gehaald. Rollen is voor mij ook een elementaire beweging, net als lopen, rennen of springen. Het gaat er dan inderdaad om of de reden om te rollen diep van binnenin komt, vanuit een eigen motivatie van de maker of danser die hem weer uniek maakt. /.../ En zo rollen we allemaal, maar allen weer anders, en daarom is elke rol weer nieuw. Elke stap is ook nieuw, als hij maar vanuit een eigen noodzaak komt en niet omdat we op iets of iemand willen lijken.”

En:

“Het rollen in Willy Willy komt van het concept tornado ('wind' was het thema van het Mijzenfestival, TvL). Een windkracht die constant om zijn eigen as draait en zich daarmee verplaatst. /.../ Tevens hebben we inspiratie gehaald uit de film American Beauty waarin een scène zit van een wit plastic zakje dat door de wind volume krijgt, opgetild wordt en over de straten zweeft. Mirte (= Mirte Courtens, TvL) als volume en object moest zich ook overgeven aan de wind en liet zich meenemen. Vandaar.”

Natuurlijk zijn deze mededelingen van directbetrokkenen niet boven kritiek verheven of onbevooroordeeld. Kunstenaars willen uniek zijn. Dat gebeurt in hun beleving “diep van binnenuit, vanuit een eigen motivatie van de maker of danser die hem weer uniek maakt” (hierboven geciteerd). Daarom houden ze er niet van als hun werk in een direct verband wordt geplaatst met dat van anderen. Wèl zijn hun opvattingen relevant voor de bestudering van het communicatieve proces bij kunstenaars, en dus potentieel relevant materiaal voor de geschiedschrijving van de dans. Het is een fictie dat die alomtvattend beschreven kan worden. Stel dat de naam van Guy en Roni zich bestendigt en dat ze een plaats verdienen in een historisch overzicht. Net als voor een literatuurgeschiedenis zal die roem door feiten gestaafd moeten worden. Aan data van uitvoeringen is nog wel te komen, en misschien ook nog aan de aantallen bezoekers, maar de netwerken die er bestaan tussen producenten en degenen die de programmering van theaters verzorgen zijn een stuk moeilijker te traceren, terwijl die juist zo relevant zijn voor een danshistoricus. Hierboven zijn voorbeelden opgenomen van de (vermeende) invloed van Guy en Roni. Ik heb erop gewezen dat die op het punt van rollende bewegingen volgens twee invloedrijke recensenten veel groter was dan naar de mening van dansers en choreografen die ze in hun werk hebben opgenomen. Hoeveel van deze getuigenissen zijn er nodig om als bewijs te kunnen dienen in een historisch overzicht? De enige mogelijkheid is wat historici dat doen: verzamelen van onderling

onafhankelijke getuigenissen. Maar kom daar een dansgeschiedenis schrijven is minstens maar eens aan in een notoir besloten wereldje zo problematisch als het schrijven van een als dat van de hedendaagse dans. Kortom, literatuurgeschiedenis.

Bibliografie

- Akker, Wiljan van den, 'A mad hatter's tupperware party: postmodern tendencies in American and Dutch poetry' in Johan P. Snapper en Thomas F. Shannon eds. *The Berkeley conference on Dutch literature 1991*, Lantham 1993, p. 171-195.
- Beardsley, Monroe C. "What is going on in dance?", in: George Dickie, Richard Sclafanie and Ronald Roblin eds., *Aesthetics; a critical anthology*, New York 1989, p. 635-643.
- Carrol, Noel and Sally Banes, 'Working and dancing: a response to Monroe Beardsley's 'What is going on in dance?;', *ibidem* p. 644-650.
- Fokkema, Redbad, *Aan de mond van al die rivieren; een geschiedenis van de Nederlandse poëzie sinds 1945*, Amsterdam etc. 1999.
- Jakobson, Roman, 'Closing statements: Linguistics and Poetics' in Thomas A. Sebeok, *Style in Language*, Cambridge Massachusetts, 1960, p. 350-377.

Noot:

In Amsterdam is veel hedendaagse theaterdans te zien in de Stadsschouwburg, nu het Internationaal Theater Amsterdam geheten, Bellevue, Frascati, De Brakke Grond, Oostblok, Veem house for performances en in veel kleinere theaters.

In Den Haag het Korzo theater en het Theater aan het Spui en eveneens in veel kleinere theaters.

Het geloof in een verkeerd geformuleerde groei bedreigt onze planeet

Roefie Hueting (e.e. 1948)

Dit artikel is met toestemming overgenomen uit ESB, 104(4780), 19 december 2019. Het artikel werd vervaardigd door Elisa de Weerd en Robert Kleinknecht.

Het milieu is tegenwoordig integraal onderdeel van de economische discussie, maar een aantal decennia geleden was dit nog heel anders. Roefie Hueting was een van de eerste economen die zich met het milieu bezighield. Hij ontwikkelde de notie van een duurzaam nationaal inkomen waarin gecorrigeerd wordt voor de schade aan het milieu als gevolg van de productie. Vandaag wordt hij negentig jaar. Wij zochten hem op in zijn woning in Den Haag voor een interview.

U was een van de eerste milieu-economen in Nederland. Waar kwam uw interesse vandaan?

“Ik zag halverwege de jaren zestig dat kinderen niet meer op straat konden spelen door het toenemend verkeer van auto’s. Ik bedacht dat de verkoop en het gebruik van auto’s aan de groei van het bruto binnenlands product bijdroeg, maar dat het verlies van welvaart van de spelende kinderen niet werd afgeboekt. Zo begon ik na te denken over het meten van welvaart via het binnenlands product en hoe we het milieu hierbij niet goed meenemen.

Ik wandelde ook graag in de duinen bij Scheveningen. Ik bedacht me dat mijn waardeverlies als gevolg van vervuiling van de duinen niet als welvaartsverlies werd afgeboekt. Maar mochten we de duinen gaan herstellen, dan worden de kosten van de herstelactiviteiten wel weer bijgeboekt als waarde. Later in mijn carrière heb ik dat fenomeen asymmetrische boekingen genoemd: het milieuverlies wordt niet afgeboekt, maar het herstel ervan wordt wel bijgeboekt.”

U stelde het bruto binnenlands product ter discussie. Hoe viel dat?

“De groei van het bruto binnenlands product was de centrale variabele in het economisch beleid. Het was not done om die ter discussie te stellen. De economische groei was heilig. Ik heb destijds wel gedacht: als je als econoom je moeder hebt vermoord, maar wel positief bent over economische groei, dan zeggen je collega’s ‘hij heeft zijn eigenaardigheden, maar hij is wel oké.’ Pas al je de groei ter discussie stelde, ging je echt over de schreef.

Volgens Jan Pronk, die ik nog regelmatig spreek, had de economische groei in elk van de vier kabinetten waarin hij heeft gezeten veruit de hoogste prioriteit. Het probleem is dat we die groei meten via het bruto binnenlands product. En dat bevat alleen de productie. We weten theoretisch dat de productie niet hetzelfde is als de welvaart. Toch wordt er nog altijd gesproken over economische groei terwijl eigenlijk de productiegroei bedoeld wordt.

Door productie en welvaart gelijk te stellen, neem je aan dat de groei van de welvaart gelijk opgaat met die van de productie. Het effect van productie op de welvaart heeft echter twee kanten. Het heeft een positief

effect als we ervan uitgaan dat we alle dingen die we produceren leuk vinden, ofwel dat marktprijzen onze voorkeuren weerspiegelen.

Productie heeft daarentegen een negatief effect op de welvaart als het milieu er blijvende schade door toegebracht wordt. Aan dat milieu kunnen we dan in de toekomst immers minder functies ontleen. Als je veronderstelt dat we een overwegende voorkeur hebben voor het behoud van vitale milieufuncties voor de komende generaties, dan kost dat welvaart. Dit negatieve welvaartseffect van productie zien we echter niet terug in het bruto binnenlands product. Als we de economie gelijkstellen aan de productie, dan gaan we in de economische theorie zo'n tweehonderd jaar terug. Dat is toch flauwekul."

Hoe komt het dat men sterk op groei gefocust is?
 "Goede vraag. Men zal vast denken dat meer beter is. Of misschien is het een verschil tussen micro en macro: op individueel niveau is groei natuurlijk fijn. Maar macro-economisch kan dat anders uitpakken. Voor groei op individueel niveau is groei op macro-economisch niveau bovendien niet noodzakelijk."

Ging u naar aanleiding van uw gedachten in de duinen economie studeren?

"Nee, dat is een heel ander verhaal. Op het gymnasium heb ik zowel alfa als bèta gedaan omdat ik niet zo goed wist wat ik erna wilde gaan doen. Na me het jaar na het eindexamen georiënteerd te hebben, ben ik maar medicijnen gaan studeren, naar het voorbeeld

van de vader van een meisje waar ik een oogje op had – hij was psychiater. Met dat meisje werd het overigens niks, net als met de studie. Ondertussen speelde ik wel verdienstelijk piano – jazz. Via die weg raakte ik in contact met Jan Pen. Hij was fan van mijn pianospel en vroeg mij om lessen. Tijdens die lessen sprak ik met hem over van alles, en het moet natuurlijk wel raar lopen, wil je bij hem niet op de een of andere manier bij het onderwerp economie uitkomen.

Ik was in die tijd nogal bezig met werkloosheid. Ik ben natuurlijk een oorlogskind. Zo herinner ik me dat ik met mijn vader en zijn neef in de duinen wandelde en dat ze het over de opkomst van het fascisme in Duitsland hadden. Dat moet rond 1937 zijn geweest. Ze hadden het erover dat er wegen werden gebouwd en er een oorlog werd voorbereid. Dat we wel onder de voet zouden worden gelopen, en dat we nu al het verzet moesten opzetten. Dat gesprek en de oorlog die volgde – waarin mijn oom Ruud is gefusilleerd – zijn behoorlijk bepalend geweest voor de rest van mijn leven.

Het was natuurlijk de hoge werkloosheid waardoor de fascistische gelegenheden hebben gekregen om de leiding over te nemen. Met hun oorlogseconomie hebben ze flink wat werkgelegenheid geschapen – Keynes avant la lettre. Tijdens een van de pianolessen had ik het hierover met Jan Pen. Hij zei dat ik met die interesse voor werkloosheid economie moest gaan studeren.

Nu was ik in die tijd behoorlijk links, en had ik het idee dat mijn politieke overtuiging niet aansloot bij het economische onderwijs in die tijd. Maar omdat ik niks beters wist te verzinnen en Jan Pen zo zeurde, ben ik toen toch gaan studeren aan de Gemeente Universiteit van Amsterdam [tegenwoordig de Universiteit van Amsterdam], eigenlijk vooral om te laten zien dat het niks voor me was.”

Maar de studie beviel.

“Ja, tijdens mijn economiestudie ben ik gegrepen door het werk van Pieter Hennipman. Van hem leerde ik dat welvaart een subjectief begrip is. Op basis van zijn werk stelde ik voor te kijken naar objectief meetbare factoren die beargumenteerbaar de welvaart beïnvloeden zoals productie. Hier kwam ik tot het idee dat onze planeet bedreigd wordt door een verkeerd geloof in een verkeerd geformuleerde groei.”

Toch bent u na uw studie niet meteen onderzoek gaan doen.

“Nee. Ook toen was ik eigenwijs. Na mijn afstuderen stelde Jan Pen voor om samen met mij een onderwerp te gaan vinden voor

een proefschrift. Dat vond ik belachelijk. Ik voelde daar geen aandrang toe. En ik ben iemand die dingen doet omdat hij daar aandrang toe voelt. Als je naar een onderwerp moet zoeken om op te promoveren dan zit je blanco, zonder aandrang om de tafel. Dus dat aanbod van Jan Pen heb ik geweigerd. Ik ben toen eerst gaan werken als accountant, later als ambtenaar bij het Ministerie van Sociale Zaken en Volksgezondheid – op het gebied van werkgelegenheid – en het Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening.”

Tien jaar later schreef u alsnog uw proefschrift. Hoe kwam dat zo?

“Jan Tinbergen belde mij op naar aanleiding van een artikel van mij in ESB – ik meen het artikel waarin ik mijn gedachten over de asymmetrische boekingen op papier had gezet [Huetting, 1968]. Hij vroeg me of ik eens bij hem langs wilde komen om het buiten de metingen houden van milieuschade verder te bespreken.

Hij zei dat ik op het juiste spoor zat en moedigde me aan om door te argumenteren. Sindsdien hebben we een band gehouden. Hij woonde ook op fietsafstand van mijn huis. Tinbergen heeft het Centraal Bureau voor de Statistiek [CBS] gevraagd om mij bij de afdeling Nationale Rekeningen te zetten om het nationaal inkomen te corrigeren voor milieuverlies. En een verzoek van Tinbergen, dat werd opgevat als een bevel. Zo ben ik bij het CBS terechtgekomen. En een aantal jaren later ben ik op de relatie tussen het milieu en de economische groei gepromoveerd bij Jan Pen.”

De namen die u noemt zijn ook bij onze generatie economen bekend.

“Ja, door toeval ben ik in contact geraakt met de twee grootste economen die Nederland, en misschien ook wel Europa, heeft gekend: Tinbergen en Hennipman.”

En Jan Pen.

“Ja, Jan Pen is ook een bekende naam. Hij was een van de weinigen – misschien de laatste – die het hele vak overzag, en hij schreef als geen ander; zijn gebruik van het Nederlands was echt fantastisch.”

Kijkt u op tegen Jan Tinbergen?

“Niet echt. Tinbergen heeft belangrijke dingen gedaan, maar ik denk dat wat ik heb gedaan ook belangrijk is. Dat weegt bij mij zwaarder dan het feit dat Tinbergen veel meer in zijn mars had dan ik.

Overigens zat er aan dat ‘bevel’ van Tinbergen aan het CBS nog wel een verhaal vast. Bij de Nationale Rekeningen was Theo Bouthoorn toen namelijk directeur. Bouthoorn zat een jaar voor zijn pensioen en had er geen zin in dat ik zijn hele zaak overhoop zou halen. Omdat Kees Oomens, de directeur van het CBS, het verzoek van Tinbergen niet wilde weigeren, heeft hij me gevraagd of ik tijdelijk wilde invallen als hoofd van de gezondheidsstatistieken. Daar hoorde eigenlijk een arts te zitten. Toen die kwam, mocht ik een afdeling Milieustatistieken opzetten.

Met Bouthoorn had ik verder overigens goed contact – hij heeft me zelfs nog thuis uitgenodigd om zijn vrouw, een declamatrice,

te begeleiden op de piano.”

Bij het CBS heeft u het duurzaam nationaal inkomen ontwikkeld.

“Ja. Het idee was eigenlijk om het nationaal inkomen zelf te corrigeren, maar dat leidt snel tot eindeloze discussies over waar allemaal wel of niet voor gecorrigeerd zou moeten worden. Dergelijke discussies waren vermoeiend en vervelend, en vaak ook vijandig. Om die te vermijden, heb ik het corrigeren van het inkomen eigenlijk naast me neergelegd en er een duurzaam nationaal inkomen naast gezet. De afstand tussen het nationaal inkomen en het duurzaam nationaal inkomen laat zien hoe duurzaam de economie is.”

Hoe is het duurzaam nationaal inkomen gedefinieerd?

“Het duurzaam nationaal inkomen is een schatting van het productieniveau waarbij de milieufuncties onbeperkt beschikbaar blijven, gegeven de technologie op dat moment. Milieufuncties zijn de gebruiksmogelijkheden van de fysieke omgeving waarvan de mens afhankelijk is in zijn bestaan. Het idee van milieufuncties is de basis van mijn proefschrift, en het is inmiddels zo ver overgenomen dat de auteur ervan vergeten is. Dat is eigenlijk het mooiste dat je kan bereiken.

Het duurzaam nationaal inkomen wordt berekend door het nationaal inkomen te corrigeren voor de kosten van de maatregelen die nodig zouden zijn om de milieuschade terug te draaien. De kosten van deze maatregelen lopen exponentieel op, merkte ik toen ik er voor

het eerst een kostencurve van tekende – hij lijkt op elke andere kostencurve, wellicht zit daar een wetmatigheid onder. Op het moment dat de kostencurve omhoog schiet, wordt het onbetaalbaar om de milieuschade terug te draaien. Dan wordt er gekeken naar hoeveel het kost om de productie via een andere duurzame weg te laten plaatsvinden. Dat komt dus neer op rechtstreekse verschuivingen in de economie. Als de economie na deze rechtstreekse verschuivingen nog niet duurzaam is, zal de productie omlaag moeten. Om het inkomen per hoofd op peil te houden, zal dan ook het bevolkingsaantal via geboortepolitiek omlaag moeten.”

Op wat voor inkomen kom je dan voor Nederland?

“In een artikel heb ik samen met Tinbergen een schatting gemaakt op basis van het energieverbruik, dat redelijk gelijk oploopt met de productie. We kwamen toen op een duurzaam nationaal inkomen dat ongeveer de helft is van het nationaal inkomen. Voor 1990, 1995, 2000 en 2005 is het duurzaam nationaal inkomen later op verzoek van minister Hans Wijers berekend door het Instituut voor Milieuvraagstukken. Die berekeningen kwamen inderdaad op ongeveer de helft van het nationaal inkomen uit.”

Is het mogelijk om het nationaal inkomen op duurzame wijze te laten groeien?

“Bij een gegeven arbeidsvolume is de groei afhankelijk van de productiviteit. Op basis van het grondmateriaal van de nationale

rekeningen heb ik eens berekend dat zeventig procent van de productiviteitsgroei voortkomt uit dertig procent van de economische activiteiten. En dat zijn precies die sectoren die het milieu het zwaarste belasten.

Verder is in ongeveer een derde van de economie nauwelijks groei mogelijk. Denk bijvoorbeeld aan de culturele sector. Als pianist kan ik wel honderdduizend noten per jaar meer gaan spelen, maar op een gegeven moment worden mensen stapelgek als ze dat horen. Daarnaast heb je nog circa een derde van de economie waar matige groei mogelijk is.

Het overgrote deel van de groei komt dus uit niet-groene activiteiten. Ik word daarom altijd boos als mensen beweren dat we groei nodig hebben voor de financiering van milieubehoud: het is juist het nastreven van groei dat voor de milieuproblemen zorgt. En milieubehoud is bovendien makkelijk betaalbaar: fietsen is goedkoper dan autorijden, bonen zijn goedkoper dan vlees, en twee kinderen opvoeden is goedkoper dan het opvoeden van vijf kinderen.”

Groene groei is dus lastig.

“Ja, om te groeien moet er technologie gevonden worden die nauwelijks brandstof vergt en die bovendien niet te veel plaats inneemt. Dat laatste wordt vaak vergeten: ook ruimtegebruik is erg schadelijk voor het milieu. Het uitsterven van planten en diersoorten is bijvoorbeeld meer het gevolg van ruimtelijke fragmentatie die ecosystemen kwetsbaar maakt dan van milieuvuiling. Als we de auto willen vervan-

gen, dan moeten we dus een auto uitvinden die geen grondstoffen uitput, niet vervuult, en ook geen ruimte inneemt.”

U bent op een gegeven moment over milieuduurzaam nationaal inkomen gaan spreken. Wat was de reden daarvoor?

“Dat heb ik gedaan om lange discussies over wat duurzaamheid precies inhoudt te vermijden. Onder duurzaamheid viel ook steeds meer van alles wat mensen leuk vonden. Het ging mij alleen om de milieuschade.”

Het milieuduurzaam nationaal inkomen wordt tegenwoordig niet meer doorgerekend. Hoe komt dat?

“Er is helaas geen geld meer voor vrijgemaakt. Dat is jammer, maar het belangrijkste is de constatering dat het verschil tussen het milieuduurzaam nationaal inkomen en het nationaal inkomen groot is. Mijn voormalige CBS-collega Bart de Boer heeft overigens wel nog op eigen houtje een raming gemaakt voor 2015. Die is recent ook aangehaald in de Monitor Brede Welvaart van het CBS.”

Wat vindt u van die Monitor en de huidige discussie over brede welvaart?

“Brede welvaart is een pleonasme, maar de discussie zelf gaat de goede kant op. Welvaart is op zich niet waarneembaar, en ook niet te vatten in kardinale eenheden. Die kan je dus niet in een cijfer uitdrukken. Wel kunnen we van een aantal factoren beargumenteren dat ze de welvaart beïnvloeden. De productie is een ervan. Omdat we de gewichten van die

factoren niet kennen, kan je ze niet in één getal samenbrengen – alle technieken die ik daarvoor heb gezien, kennen bezwaren. Wat je wel kan doen, is een aantal factoren presenteren die van invloed zijn op de welvaart. Dat is wat er nu gebeurt met de dashboardbenadering. Het is vervolgens aan de politiek om gewichten aan de verschillende factoren toe te kennen.”

Toch is er ook kritiek. De Monitor levert heel veel cijfers, maar het is lastig om er een algemeen beeld uit te halen. Hoe ziet u dat?

“Er is eigenlijk maar één antwoord, een tussenweg. De factoren waar het echt om gaat, moeten op een rij gezet worden, maar niet meer dan dat. Anders zie je door de bomen het bos niet meer. Zo’n tussenweg moet heel goed mogelijk zijn. Kijk bijvoorbeeld naar de vijf doelstellingen van het macro-economisch beleid: een duurzame productiegroei, een volledige werkgelegenheid, een beperkte inflatie, een evenwichtige betalingsbalans en een rechtvaardige inkomensverdeling.”

Er zijn ook economen die voorstellen om tot één welvaarts cijfer te komen door de bijdrage aan het geluk te gebruiken als gewicht voor de diverse welvaartsbevorderende factoren. Hoe kijkt u daar tegenaan?

“Welvaart is gedefinieerd als dat deel van het menselijk geluk dat afhankelijk is van de omgang met schaarse goederen. Dat is een economische definitie. Geluk is daarentegen niet economisch gedefinieerd. Het lijkt mij goed om als economen binnen het gebied van de schaarste te blijven.”

Kunnen we op de redactie nog artikelen van u verwachten?

“Ik heb altijd twee dingen naast elkaar gedaan: schrijven en piano spelen. Ik heb nog altijd aandrang om te spelen, maar niet meer om te schrijven. De muziek is bij mij kennelijk sterker dan het woord. Met hulp van Thomas Cool heb ik recent een boek gepubliceerd waarin mijn werk is samengebracht. Dat is een mooie afsluiting van het schrijven. Op een goed moment, dan houdt het op, en dan draait de wereld verder zonder jou. Misschien blijft er iets van mij achter, misschien ook niet.”

U bent tevreden met wat u heeft bereikt.

“Ik ben blij dat ik het allemaal gedaan heb.

Ik denk dat de mens een deel van de reden van zijn bestaan ontleent aan de omgang met anderen. Tot die anderen behoren in ieder geval zijn of haar kinderen en kleinkinderen. Het is daarom een normale behoefte om een leefbare wereld achter te laten en het milieu te beschermen.

De mens verdient een toekomst. Daarvoor hoef ik alleen maar aan de muziek van Bach te denken, of aan kleine kinderen. Een soort die zulke mooie dingen kan voortbrengen, is het waard om op deze wereld rond te blijven wandelen.”

Literatuur

Hueting, R. (1968) Welvaartsparadoxen. ESB, 53(2636), 263-264.

Aan tafel met je docent

Doris Ornstein (leerling Haganum)

Beste Lezers, welkom bij deze nieuwe rubriek ‘Aan tafel bij je docent’, waarin leerlingen van het Haganum met een docent gaan tafelen om ze vervolgens eens grondig te ondervragen! Wij hebben deze rubriek overgenomen (in overleg natuurlijk) uit de Spectemur Agendo (de schoolkrant), omdat wij als oud Haganumleerlingen misschien ook nog steeds wel benieuwd zijn naar welke leraren en leerlingen er op het Haganum rondspoken.

Deze keer was meneer Berger aan de beurt; leerlingen Louke Nieman, Ynez Lin en Doris Ornstein zijn bij hem thuis, om hem te interviewen over zijn vakantie-idealen, zijn pasgeboren baby en buitenschoolse leven:

We kwamen aan bij het huis en daar deed hij open in zijn ik-ben-met-verlof outfit. “Ik zag jullie al ploeteren hier op de stoep. Kom binnen!” Even later zaten we aan tafel met thee en beschuit met blauwe muisjes en het interview begon.

v.l.n.r. Meneer Berger, Ynez Lin, Doris Ornstein en Louke Nieman

Wat is uw favoriete vakantieland?

Italië natuurlijk! Vanwege het eten, het landschap, de renaissance en de Romeinen...

Gaat u daar dan vaak op vakantie?

Nee, maar dat komt omdat we Noor hebben, en nu ook Philip van een paar dagen oud. En als we dan met ons kind van twee en een half naar Rome gaan krijg ik altijd psychologische problemen, omdat ik dingen niet heb kunnen zien. Daarom gaan we maar naar Drenthe.

Wat is het raarste wat u heeft meegemaakt op het Haganum?

Vorig jaar tijdens de reis naar Roma werden we belaagd, door een agressieve man, die een gevecht wilde aangaan met een van de leerlingen. Toen zijn we uitgestapt, maar die man stapte ook uit. Wel zijn snel in een andere

metro gestapt, maar die man bleef ons maar achtervolgen.

Wat is het raarste wat een leerling bij u in de les heeft gedaan?

Er was wel iets wat me heel erg is bijgebleven; toen ik ging trouwen vijf jaar geleden, had mijn mentorklas een heel feest georganiseerd in het lokaal, met een kaart en cadeautjes enzo, terwijl ik me gewoon had voorbereid op een saaie mentorles.

Ziet u vaak rare vertalingen op toetsen?

Jaa, ik maak er altijd foto's van! Één keer had iemand 'Monsior' op zijn toets latijn geschreven, als in de comparativus van berg (berg, berger, bergst?!) Ik zie ook vaak de meest intense tekeningen voorbij komen.

Hoe ziet uw ideale weekend eruit?

Aan de ene kant wil ik natuurlijk heel graag met Noor en Philip spelen, en fietsen, en kleuren en lachen enzo, maar aan de andere kant zou ik ook graag naar een museum gaan, iets leukers doen. Maar het gaat vooral om de afwisseling.

Actieve of relaxte vakantie?

Ik wil wel dingen doen. Ik kan er niet tegen om drie weken op een strandmatje te liggen, dat vind ik echt niks. Ik wil liever musea bezoeken, of een keer wandelen in de bergen.

Met welke cijfers voor klassieke talen bent u geslaagd, of gezakt, of..

Nee, nee, ik ben nooit blijven zitten hoor! Ik heb alleen een keer op onverklaarbare wijze een 3 gehaald voor een proefwerk latijn. En ik ben een keer vals beschuldigd van spieken. Ik keek alleen of degene naast mij al klaar was. Hebben jullie eigenlijk ooit afgekeken?

Leerlingen: *“Uhhh, laten we het daar maar niet over hebben. Volgende vraag.”*

Uw lievelingsvakantieland is Italië, wat is dan uw favoriete ijsmaak?

Pistache.

En waarom?

Omdat ik die lekker vind.

Bent u dan ook zo iemand die altijd pistache neemt?

Nee, maar ik ben ook niet zo iemand die het k3 smurfenijs of de blueberry cheesecake caramel fudge brownie gehad moet hebben.

Maar trouwens, ik moet nu even een flesje maken. Jullie mogen wel mee om de baby te bekijken. Een snelle blik in de slaapkamer!

Heeft Noor ook grappige gewoontes of zo? Iets wat ze altijd doet?

Dit gesprek heb ik dus drie keer per dag met mijn vrouw. Ze praat je altijd na als je iets zegt. In dat opzicht kunnen peuters brutaler zijn dan pubers! Bijvoorbeeld als ze hier naar die bloemen grijpt, zeg ik ‘Nee, nee, nee Noor’ en de volgende keer zegt ze dan terug: ‘Nee, nee, nee Stijn!’ Met tweejarigen moet je altijd je grenzen goed bewaken. Bij pubers hoeft dat minder. Ik heb nog nooit gehad dat een leerling ‘Nee, nee, nee Stijn!’ tegen mij zei.

Hoe verschilt docent meneer Berger van huisvader Stijn?

Ik denk dat ik als docent wel mezelf ben, maar aan de andere kant zeg ik natuurlijk niet alles wat ik thuis wel zou zeggen. Bijvoorbeeld laatst, toen was een kind een appel aan het eten, en toen zei ik: ‘Stop hem maar weer in je zakje’, en toen moest hij heel hard lachen, dus ik lachte mee, maar ik zei maar niet waar ik aan moest denken.

Na dit interview bedankten we meneer Berger voor zijn gastvrijheid en beschuit met muisjes, en keerden wij weer huiswaarts.

De vlag uit!

Jan Derwig (e.e. 1959)

Vandaag kwam het bericht binnen dat Socialiter een Feestnummer gaat uitgeven in de komende maand. Wat een opbeurend bericht! De vlag uit, dacht ik meteen. Wat is Gymnasium Haganum, waar ik van 1952 tot 1959 geweldig onderwijs kreeg, toch een bijzonder en blijvend instituut.

Naast Socialiter en de school zelf, verdient ook de eindexamenklas 1959 een eervolle vermelding. Want dankzij de nooit aflatende inspanningen van een aantal klasgenoten is onze jaarlijkse lunch nog immer een terugkerende gebeurtenis.

Deze traditie begon vanaf het moment, dat wij bij elke reünie van de School of het Gebouw een klasse etentje organiseerden niet ver van de Laan van Meerdervoort.

In 1999 herdachten wij in het Haagse huis van Bert en Nanny van Delden, dat wij veertig jaar eerder de eindstreep haalden en konden beginnen aan de volgende fase van onze ontwikkeling.

Tien jaar later werd het een uitbundig gouden feest in de schuur van Eduard en Joukje Harinck-de Weerd. We reden allemaal naar Mijnsheerenland in de Hoekse Waard en ge-

noten met volle teugen van spijs en drank en als ik mij niet vergis, de muziek van Chris Barber en de Dutch Swing College band.

En in 2019, kwamen we samen in de hal van het Haganum waar wij tussen de klassieke beelden het glas mochten heffen tijdens deze diamanten lunch.

Twee klasgenoten zorgen ervoor dat we elkaar digitaal kunnen ontmoeten:

Allereerst Peter van der Hoeven, die het adresbestand voortreffelijk bijhoudt.

Ten tweede Minouche van Soest – Hamming,

die jaar in jaar uit naar iedereen een mailtje stuurde met een voorstel waar we deze keer bij elkaar zouden kunnen komen. En in de afgelopen droevige maanden om ons moed in te spreken tijdens de Covid crisis. Wat een zegen!

Een volgende lunch voor het einde van 2021 wordt overwogen. Zonder twijfel zullen we daar (aan)zitten en kan de vlag weer uit om onze voortdurende vriendschap te vieren. Lang mag het duren!

Jan Derwig, Godalming, V.K. juni 2021

Verhalen

Carla Mandersloot (e.e. 1964)

Zeven jaren lang zat ik met veel plezier op het Haganum. Bijzonder was dat mijn moeder (e.e. 1940) er ook op gezeten heeft en een aantal dezelfde docenten had als ik. Dat gold voor de eerste drie over wie ik een klein verhaaltje zal vertellen. Ze beginnen alle drie met een B.

Allereerst Borleffs. Het zal in de derde of vierde klas zijn geweest dat hij mijn docent Latijn was.

In die tijd had ik een vriendje, een klasgenoot. We trokken veel met elkaar op en dat was algemeen bekend. Bij het vertalen van Philemon en Baucis uit de Metamorfosen van Ovidius moesten de leerlingen steeds een paar regels voorlezen en vertalen. Bij een passage zoiets als “hun lichamen verenigden zich met elkaar” gaf Borleffs mij de beurt, voorovergebogen met

een samenzweerderige blik en stem: “dat mag Carla even vertalen, want die heeft verstand van dat soort zaken!” Uiteraard meesmuilend gegrinnik in de klas.

De tweede B was Boulan, de Franse leraar. Hij toverde bij ieder te vertalen stuk wel een aardige mop of anekdote uit zijn mouw. Althans wij dachten dat hij altijd spontaan origineel uit de hoek kwam. Dat hij in zijn eigen lesboek daarvoor aantekeningen had staan bleek toen

een leerling dat boek in handen had gekregen. Aha, het was ineens duidelijk hoe hij zo ad rem grappig kon zijn. Ik weet niet meer hoe Boulan dat boek heeft teruggekregen, maar het was duidelijk dat hij de smoor in had dat zijn 'geheim' aan het licht gekomen was en daar best wat voor over had.

De derde leraar die zowel in zijn vak Nederlands als in het muziekleven veel invloed gehad heeft was Brans, A.B.M. Brans zoals in ons geheugen gegrift is. Hij gaf weliswaar de lesstof niet zo grondig en systematisch mee als Damsteegt, maar het was in zijn lessen altijd anders en gezellig. Het was toen nog een tijd dat de woordkeus van welopgevoede jongelui er op aankwam. Ik mocht bijvoorbeeld beslist niet 'hartstikke fijn' zeggen van mijn ouders, dat was niet beschaafd. Brans echter hield van eerlijk en recht voor z'n raap en bracht ons bij dat als we iets vervelend vonden we vooral hard 'poep!' moesten roepen. Giechelen natuurlijk en je afvragen of je dat thuis wel kon vertellen. Ook besteedde hij een deel van de lessen aan muziek omdat hij muzikrecensent was van een Haagse krant. De grammofoonplaten die hij moest beoordelen draaide hij in de klas en gaf ze soms weg aan leerlingen. Zo heb ik nog steeds de negende van Bruckner die ik van hem kreeg. Uiteraard ook veel herinneringen aan die tijd van Brans als dirigent van het behoorlijk grote leerlingenorkest, waarin ik op een bescheiden plaatsje bij de tweede

violen zat en de rector bij de altviolen. Over de geschiedenis van het Haganum-orkest, waaruit niet weinig beroepsmusici voortgekomen zijn, kan zeker wel een boek geschreven worden (of bestaat dat al?). In mijn eindexamentijd heb ik Mozart aria's bij het orkest gezongen in kasteel Hoensbroek en Diligentia. Mooie herinneringen allemaal, talloze verhalen die ons maken tot wie we zijn.

De in mijn gymnasiumtijd ontstane belangstelling voor filosofie plus een universitaire studie waarin dat, naast onder meer sociologie, aan de orde kwam, heeft me geprikkeld recent een verhaal in

-bescheiden- boekvorm te schrijven over hoe de mens, de homo sapiens, gekomen is tot het vertellen van verhalen. De ondertitel luidt 'Waarom apen geen verhalen vertellen en mensen wel' en het beschrijft in zeven fasen de evolutionaire ontwikkeling van het abstract denkvermogen van de mens: van grottekening tot cyberworld. Het heeft een net even andere insteek dan de talloze boeken over het brein en de evolutie. De toehoorders bij de lezingen die ik gegeven heb waren daarin zeer geïnteresseerd. Het is te vinden op: www.verhalendiermens.nl.

Heel fijn dat Socialiter kan blijven bestaan dankzij inzet en enthousiasme van een nieuw bestuur en dit feestnummer laat verschijnen. Zo leven onze verhalen voort!

Babyboomer

Jan van Weeren (e.e. 1965)

Als babyboomer (e.e. 1965) ben ik niet alleen medeverantwoordelijk voor de vergrijzing, maar ook voor het excessieve consumptiegedrag dat sedert de jaren zestig vrolijk voortwoekert. Inmiddels weet half

Nederland dat afzien van een kind (extra) heel veel meer CO₂-uitstoot bespaart dan niet meer vliegen, autovrij leven of vegetarisch eten.

Aan de andere kant denken we nieuwe mensen nodig te hebben om de opengevallen arbeidsplaatsen op te vullen, de pensioenpotten te vullen en de billen van zorgbehoefte babyboomers -God bewaar me - te wassen.

Een duivels dilemma. Nieuwe mensen verergeren enerzijds de klimaatverandering, maar zijn anderzijds onmisbaar voor het draaiend houden van de maatschappij.

Ondernemend Nederland zal altijd kiezen voor meer nieuwe mensen. Dat betekent immers meer arbeidspotentieel en meer afzet van producten en diensten. Ook onze overheid zal daarin van harte meegaan. Succesvolle ondernemers brengen met hun arbeidskrachten meer belastingen op, en daardoor meer ruimte om leuke dingen te doen voor alle Nederlanders.

Maar zal het de overheid lukken om meer nieuwe mensen te laten fabriceren? Ervaringen in andere landen laten zien dat financiële prikkels er niet toe leiden dat het geboortecijfer wordt opgekrikt. Stellen laten hun kindertal niet afhangen van een paar centen meer of minder, maar van hun leefomstandigheden. Ten eerste moet er geschikte woonruimte te huur of te koop zijn en dient het inkomen voldoende hoog en vooral voldoende zeker te zijn, met name als er ook nog een studieschuld valt af te lossen. Na jaren blokken lonkt voor velen de vrijheid en het levensgenot en daarbij past geen handenbindertje. Als de financiële armslag ruimer wordt, liggen er verre oorden in het verschiep die dringend bezocht moeten worden zo lang het nog kan. De kinderwens sluimert, maar de vervulling wordt uitgesteld. Het gevolg is niet alleen dat de vruchtbare periode van de vrouw wordt verkort, maar ook dat het zwanger raken niet meer zo gladjes verloopt. Van uitstel komt in veel gevallen afstel. Dan zijn er ook nog stellen die bewust kinderloos of 'kindvrij' willen blijven, niet alleen omdat een droomloopbaan niet te plooiën valt met koters, maar ook omdat zij hun kinderen deze wereld niet willen aandoen of andersom: een onzekere toekomst, een veranderend klimaat en een stijgende zeespiegel.

Maar wat doen we dan met de vergrijzing? Laat ik u uit de droom helpen. Voor de aan-

Jan van Weeren, 3e van links, maakte deel uit van het winnende Haganum-team bij de Interscholaire Europees-Culturele Wedstrijden voor VHMO in 1963

stormende vergrijzingsgolf en voor mij als babyboomer komen eventuele nieuwgeborenen sowieso te laat. Die golf is over voor ze volwassen zijn en aan het arbeidsproces kunnen gaan deelnemen. Daar komt bij dat voor een duurzaam tegenwicht tegen vergrijzing het aantal geboortes hoog moet blijven. Dat is in een dichtbevolkt land als Nederland niet zo'n goed idee. Om dezelfde reden is het aantrekken van arbeidsmigranten niet zo handig. Weliswaar neemt dan het aantal werkenden toe, maar groeit tegelijkertijd de bevolking schrikbarend. In ieder geval is er de afgelopen tijd ieder jaar in Nederland een stad als Leeuwarden of Alkmaar bijgekomen, in hoofdzaak door arbeidsimmigratie. Alleen het afgelopen

jaar was het iets minder door corona. Toen kwam er 'slechts' een stad als Gouda bij.

De Nederlandse regering voert na het aanmoedigen van emigratie naar overzeese landen in de jaren vijftig geen duidelijk bevolkingsbeleid meer. Voor onze bevolkingsomvang zijn geen kwantitatieve doelen gesteld. Evenmin geldt dat voor het geboortecijfer of voor wenselijke aantallen arbeidsmigranten. Gelet op huidige druk op de leefomgeving zou het echter verstandig zijn om de zaken niet op hun beloop te laten en in te zetten op een beter leefmilieu door bevolkingskrimp. De weinige kinderen die nu geboren worden hebben immers recht op ruimte, natuur en schone lucht.

Haganum zomerkamp 1941 – Een oproep van het Brabants Historisch Informatiecentrum

Het bestuur van Socialiter ontving een verzoek van het Brabants Historisch Informatiecentrum. In hun collectie hebben zij twee films van een zomerkamp van het Haganum gevonden uit 1941. Het BHIC is op zoek naar de auteursrechthebbende(n). Als u kunt helpen, wilt u dan uw suggesties naar redactie@socialiter.nl sturen?

De oproep van het BHIC treft u hieronder aan, evenals een aantal screenshots uit de films.

Steeds meer culturele erfgoedinstellingen in Nederland digitaliseren hun filmcollecties en plaatsen deze online. Zo ook het Brabants Historisch Informatiecentrum (BHIC). Voor een dergelijke openbaarmaking is volgens de Auteurswet toestemming nodig van de auteursrechthebbenden. Ik ben daarom bezig om de rechthebbende(n) van de in onze collectie aanwezige films te vinden. Graag worden er met die auteursrechthebbende(n) afspraken gemaakt wat precies wel en niet mag, maar ook hoe de naamsvermelding dient te gebeuren en andere ter zake doende afspraken.

In de collectie bevinden zich twee films uit 1941 over het houden van een zomerkamp in Boxtel door leerlingen van het gymnasium Haganum. Het is onbekend wie de maker of auteursrechtenhouder van deze films is. Ik heb hierover contact opgenomen met het Haganum, maar zij konden mij niet verder helpen. Ik werd daarom doorverwezen naar uw vereniging. De vereniging is weliswaar in 1945 opgericht, maar wellicht zijn er leden die meer weten.

Kent u of één van uw leden deze films? Weet u wie de maker en/of auteursrechtenhouder is?

In onze collectie zijn het twee films, de eerste is 14:30 minuten lang, de tweede 11 minuten. De films horen bij elkaar, mogelijk was het ooit één film, wanneer of waarom die is opgeknipt weet ik niet. Het is een film zonder geluid, met tussentitels om aan te geven wat er gebeurt. De films gaan over het vertrek met de fiets vanuit het gymnasium, een boottocht naar Heusden, het verblijf in het zomerkamp, het houden van een zwemwedstrijd in een natuurzwembad, het houden van een cross country hardlopedwedstrijd met hindernissen door het bos en het bezoeken van kasteel Heeswijk en Den Bosch.

**NOG 'N UURTJE
FIETSEN
EN DAN EINDELYK:
ZEGENWERP**

**AFSCHEID VAN DE
GASTEN MET HET
SOCIALITER**

Uitslag zoekplaatje Socialiter nr. 36

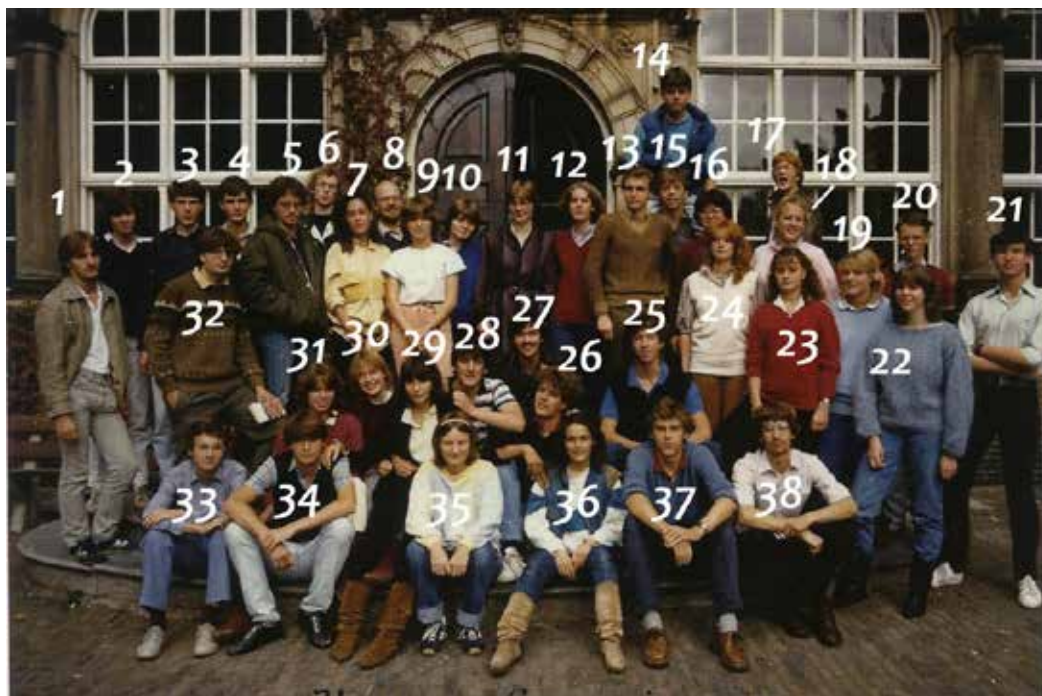
Kees van der Vlis (e.e. 1980)

Ook dit keer heeft de redactie een aantal reacties ontvangen op het zoekplaatje dat we hebben geplaatst in het vorige nummer van Socialiter. Marc Dubois, oud-leraar Biologie stuurde ons een prachtig bewerkte foto terug waarin de leerlingen van een nummer zijn voorzien.

Hij heeft dat aangevuld met de lijst met namen van de leerlingen. Jacqueline van Olst-Walsmit, die zelf op de foto staat, heeft de lijst daarna nog gecorrigeerd en aangevuld. Deze gecorrigeerde lijst staat onder de foto.

Klassenfoto klas 5 schooljaar 1982-1983 – door Marc Dubois, aangevuld door Jacqueline van Olst -Walsmit

1	Berend Stoel	20	John Elich
2	Pauline Westerduin	21	Wouter van Pijlen
3	Alexis Oskam	22	Suzanne Brooymans
4	Bernard Blasband	23	Leila Kester
5	Ronnie Winkler	24	Mirjam Niessen
6	Ferry Bovet	25	Bart Nieuwenhuijsen
7	Mireille van Twuyver	26	Mark Louman
8	Marc Dubois	27	Joaquin Lorenzo
9	Brigitte Breugem	28	Robert Gieben
10	Agatha Diemel	29	Daphne van Noordt
11	Marjolijn Nijman	30	Jacqueline Walsmit
12	Caroline Remmerswaal	31	Petra Buis
13	Wouter Smit	32	Robert Jan Kloppenburg
14	Niels Bourgonjen	33	Marcel Seelen
15	Arjan Capelle	34	Frits Stouten
16	Varja Alexander	35	Aphrodite Niggebrugge
17	Chris Stiggelbout	36	Merel Fisher
18	Medinella Waterman	37	Eric Roos
19	Martine Elzerman	38	Michaël Berkenbosch

Op de foto ontbreken:

- Farin Ang - geen examen gedaan
- Lucine Blankert
- Remco Fekkes,
- Paul de Heer,
- Roeland de Jong,
- Derk Jan Koole
- Olav de Niet,
- Sophie Oskam,

De redactie van Socialiter wil iedereen bedanken voor de inzendingen en de uitgebreide antwoorden. We hopen dat het volgende zoekplaatje ook weer reacties uitlokt.

De Mortui

doorgekregen na het verschijnen van Socialiter nummer 36 (december 2020)

R. Houtappel	(Reynoud)	e.e. 1967	15 november 2020
A. van Nouhuys	(Andrew)	e.e. 1955 (ca.)	24 oktober 2020
H. Kalkman	(Huib)	e.e. 1946	25 mei 2020
L. Dijkstra	(Liesbeth)	e.e. 1955 (ca.)	20 januari 2020
P.P. Kropff	(Percy)	e.e. 1979	01 februari 2021
W. Hermans-Koster	(Marleen)	e.e. 1955	25 januari 2021
E. Bruijnesteijn	(Erna)	e.e. 1953 (ca.)	28 juli 2021

Zoekplaatje Socialiter nr. 37

Deze klassenfoto is genomen in een lokaal van het Haganum waarschijnlijk aan het begin van de zeventiger jaren. Weten jullie nog wie dit zijn? Stuur de lijst met namen per e-mail naar de redactie: redactie@socialiter.nl

In nummer 38 zullen we de namen bij de foto plaatsen.

Colofon

Bestuur

Stein van Trommel (e.e. 2020)

Praeses

Bart-Jan van Trommel (e.e. 1982)

Vicepraeses

Emma van Gijn (e.e. 2020)

Abactis

Jacqueline van Olst-Walsmit (e.e. 1984)

Abactis II

Aliedje de Cock (e.e. 1962)

Quaestor

Kees van der Vlis (e.e. 1980)

Lid

Rector Gymnasium Haganum

Hanneke ten Hove-Lugtenberg

Redactie

Stein van Trommel (e.e. 2020)

Emma van Gijn (e.e. 2020)

Kees van der Vlis (e.e. 1980)

Lidmaatschap

Opgeven via de website van Socialiter of

via abactis@socialiter.nl

Contributie: € 15,- per jaar

IBAN: NL32 INGB 0006 8921 67

BIC: INGBNL2A

Ledenadministratie

Emma van Gijn (e.e. 2020)

E-mailadres: abactis@socialiter.nl

Help Socialiter het ledenbestand up-to-date te houden door aanpassingen in contactgegevens zo spoedig mogelijk door te geven. Dit kan via de eerder genoemde e-mailadressen.

U kunt Socialiter machtigen om jaarlijks het lidmaatschap automatisch te laten incasseren. Neem voor vragen contact op met de ledenadministratie.

Digitaal

Webmaster: Stein van Trommel

E-mailadres: webmaster@socialiter.nl

Website: www.socialiter.nl

Fotohoek: <https://socialiter.piwigo.com>

Facebook: <https://www.fb.com/socialiter/>

Socialiter is ook te vinden op LinkedIn en Instagram.

Oplage:

580 exemplaren

Omslagfoto:

De hal

Lay-out

Dona Söhngen (e.e. 1965)

